

Confessionele conventies in filmconsumptie

De rol van de Christelijke Film Actie in de filmcultuurvorming in Zeeland, in de Jaren vijftig

Tim Wildeboer - 6247199

Bachelor Eind Werkstuk (ME3V15026)

Beoordelaar: Dr. André van der Velden

Tweede beoordelaar: Dr. Ansje van Beusenkomp

2017/2018 – Course 4

28-06-2018

Aantal woorden: 10887

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
<i>Relevantie</i>	6
<i>Vraagstelling</i>	7
<i>Positionering</i>	7
<i>Deelvragen</i>	9
<i>Methode en corpus</i>	9
2. Resultaten: De landelijke CEFA	11
<i>Introductiefase: tot 1953</i>	13
<i>GroEIFase 1953-1956</i>	14
<i>Volwassen fase – 1956-1960</i>	16
3. Resultaten: De CEFA in Zeeland	18
<i>Introductiefase: tot 1953</i>	21
<i>GroEIFase: 1953-1956</i>	22
<i>Volwassen fase: 1956-1960</i>	25
Conclusie	29
Literatuurlijst	34
<i>Secundaire literatuur</i>	34
<i>Online bronnen</i>	35
<i>De lijst van Archivalia</i>	39
Bijlage 1: Overzicht van de krantenartikelen uit de Krantenbank van Zeeland	42

Samenvatting

In dit bachelor eindwerkstuk zal onderzoek gedaan worden naar de rol van de Christelijke Film Actie in het mede vormgeven van de filmcultuur in Zeeland in de jaren vijftig. Er wordt onderzocht hoe de organisatiestructuur en de activiteiten van de CEFA zijn vormgegeven, in het bijzonder in Zeeland. Daarnaast worden de reactie op het werk van de CEFA in Zeeland onderzocht.

Het heuristische model dat gebruikt zal worden, is afkomstig van Judith Thissen en André van der Velden. Gezien de beperkingen van dit onderzoek, richt ik mij alleen op de eerste twee aandachtspunten die volgens dat model onderzocht moeten worden, namelijk: de verhalen die in omloop zijn omtrent de CEFA en ten tweede de handelingspraktijken die verbonden zijn aan deze verhalen. De volgende hoofdvraag is gesteld voor dit onderzoek: Hoe hielp de Christelijke Film Actie mede vorm te geven aan filmvertoning en -consumptie in Zeeland in de jaren vijftig?

Om antwoord te geven op deze hoofdvraag, wordt er voor dit empirische onderzoek een historisch bronnenonderzoek uitgevoerd. Het primaire bronnencorpus zal ten eerste bestaan uit een collectie van CEFA-archiefstukken. Ten tweede zal het digitale krantenarchief van de Zeeland krantenbank gebruikt worden.

In de conclusie heb ik op basis van de resultaten die voortkwamen uit het bronnenonderzoek, beargumenteerd dat de CEFA een beperkte rol had in Zeeland, in de jaren vijftig. De oorzaken hiervan zijn divers. Ten eerste was er de aanhoudende mijddende houding jegens de film in de protestants-christelijke kring. De tweede oorzaak was de monopolistische positie van de NBB, waardoor deze brancheorganisatie de CEFA effectief kon weren uit de filmsector. Deze twee oorzaken droegen bij aan de laatste factor, namelijk: de aanhoudende problemen omtrent het structureren en consolideren van de CEFA-organisatie.

1. Inleiding

Achenebbisj, met deze benaming zullen veel filmhistorici het eens zijn, wanneer er gesproken wordt over de Nederlandse filmcultuur in de jaren vijftig. Desondanks waren het de jaren vijftig waarin Nederlanders het meest naar de bioscoop gingen.¹ Voor de oorlog viel er vooral binnen de confessionele zuilen een wantrouwende of zelfs afkeurende houding jegens het medium film te ontdekken. Met als bijgevolg ook vaak vanuit de overheid. Er werd gesproken over het 'bioscoopgevaar', films werden geassocieerd met moreel verval en zedeloosheid. De confessionele partijen gebruikten hun politieke macht om de bioscoopwet in 1926 in te voeren. Dit maakte preventieve filmcensuur op landelijk niveau mogelijk². De uitvoering daarvan werd in handen gelegd van de Centrale Commissie voor Filmkeuring.³ Daarnaast behielden gemeenten het recht om op plaatselijk niveau nog een eigen keuring in te voeren. Met name in het katholieke zuiden van Nederland deden veel gemeenten dat ook, een taak die ze delegeerden aan een aparte organisatie, de Katholieke Film Actie.⁴

Waar de rooms-katholieken de film aanvaardden onder kerkelijke voorwaarden, hadden de protestanten over het algemeen een 'mijdende' houding jegens het medium. Het waren vooral de gereformeerden samen met de orthodox-protestanten die over het algemeen strikt afwijzend stonden tegenover het medium. Volgens deze bevindelijk protestantse geloofsgemeenschappen was de film in strijd met 'Gods Wet'. Film zou een dramatische toon hebben en daarbij niet de waarheid weergeven. Een gevolg hiervan was dat zowel film als bioscoop geen plek had binnen de gemeenschap. Omdat belijdende protestanten hoe dan ook nauwelijks naar de bioscoop gingen, was in hun kringen de behoefte aan een eigen, protestants-christelijke keuring vermoedelijk ook niet aanwezig.⁵

Na de oorlog zagen de Nederlands hervormden als eersten in dat de afkeurende houding jegens het medium niet langer volstond, althans zo stelt mediawetenschapper Jan Hes. Gedurende de oorlog waren de film en de bioscoop namelijk populairder geworden binnen de achterban, en dat liet zich niet meer eenvoudigweg terugdraaien, zo was de conclusie. Nu film eenmaal een plaats had binnen de cultuur, diende het volk via dit medium *onderwezen* te worden in plaats van vermaakt. Via

¹ Karel Dibbets, "Het taboe van de Nederlandse filmcultuur: neutraal in een verzuild land," *Tijdschrift voor Mediageschiedenis*, (2006): 46.

² Gemeentelijke filmkeuringen bestonden in Nederlands al sinds 1913. Zie ook: J.H.J. Van den Heuvel, *De moraliserende overheid: Een eeuw filmbeleid* (Utrecht: Lemma BV, 2004), 20.

³ J. van der Burg, en J.H.J., van den Heuvel, *Film en overheidsbeleid: Van censuur naar zelfregulering* ('s-Gravenhage: SDU uitgeverij, 1991), 53-55.

⁴ Van der Burg, en Van den Heuvel, *Film en overheidsbeleid*, 55.

⁵ Jan Hes, *in de ban van het beeld* (Assen: Van Gorcum & Comp. B.V., 1972), 93-94.

de film kon men voorgelicht worden met betrekking tot de evangelische boodschap.⁶

De protestanten richtten in 1946 een eigen organisatie op voor onder andere nakeuring en filmeducatie, de Christelijke Film Actie (hierna CEFA te noemen). In 1949 werd de CEFA een landelijke vereniging met een centraal bestuur.⁷ Film werd dan wel geaccepteerd (als medium), maar de commerciële exploitatiepraktijken rondom film in de context van bijvoorbeeld bioscopen niet.⁸ Hieruit volgde een strijd met de Nederlandse Bioscoopbond (hierna NBB te noemen), de binnen de filmsector almachtige belangenorganisatie van de filmproducenten, -verhuurders en bioscoopexploitanten. De commerciële belangen van deze organisatie en haar leden kwamen niet overeen met de belangen van de CEFA. De bij de NBB aangesloten verhuurders wilden aan organisaties als de CEFA alleen films verhuren voor vertoning in besloten kring. CEFA wilde echter die beperking niet accepteren en stond op volledige openbaarheid van haar voorstellingen, die veelal werden georganiseerd in kerken en christelijke verenigingsgebouwen. Om de door de verhuurders opgelegde beperkingen te omzeilen, ging de CEFA ertoe over om zelf in het buitenland films aan te kopen voor vertoning in het eigen CEFA-circuit.⁹ Ontspanning, zedelijkheid, geestelijkheid en cultureel belang stonden hierin bovenaan, waarbij het meer ging om de ethische boodschap dan om de esthetische waarde.¹⁰

Ondanks de nieuwe tolerantie tegenover film, werd de CEFA vooral in de jaren vijftig gezien als een radicaal calvinistische organisatie, die vond dat de evangelische boodschap via alle aspecten van het leven geuit diende te worden, zo ook de film. Het verzuilde karakter van Nederland maakte dat de organisatie zich met name richtte op haar eigen protestants-christelijke zuil. De radicale uitstraling van de organisatie paste bij de strikte christelijke gedachten van de gereformeerde -en orthodox-protestante kerken.¹¹ Het is bekend dat gereformeerden en orthodox-protestanten verhoudingsgewijs het minst naar de bioscoop gingen, namelijk gemiddeld drie keer per jaar tegenover het landelijk gemiddelde van acht per jaar. Overigens zijn er veel verschillende stromingen binnen de protestants-christelijke zuil. Tussen deze stromingen zijn verschillende houdingen te ontdekken met betrekking tot film, waardoor er met enige nuance naar zulke getallen gekeken dient te worden.¹² Geografisch waren de gereformeerden vooral terug te vinden in de zogenoemde *bible-belt*, die het katholieke zuiden scheidt van het overwegend vrijzinnig protestante noorden van het

⁶ Hes, *in de ban*, 101-03.

⁷ Hes, *in de ban*, 124.

⁸ Hes, *in de ban*, 124.

⁹ Hes, *in de ban*, 125.

¹⁰ Hes, *in de ban*, 126.

¹¹ Hes, *in de ban*, 124.

¹² Centraal Bureau voor Statistiek, *Vrije-tijdbesteding in Nederland: Winter 1955/'56, Deel 3, Bioscoopbezoek* (Utrecht: Uitgeversmaatschappij W. De Haan NV, 1957), 54.

land.¹³ Overigens waren na de hervormden, deze gereformeerden de grootste gezindte binnen de protestants-christelijke zuil.¹⁴

Relevantie

Welke rol de CEFA daadwerkelijk had binnen de vorming van de filmcultuur in de jaren vijftig is nog niet in detail onderzocht. Over dit onderwerp is hoe dan ook nog niet veel geschreven in de academische literatuur.¹⁵ Dit onderzoek is er opgericht een eerste bijdrage te leveren aan verdiepend onderzoek op dit terrein. Er van uitgaande dat de CEFA zich vooral op de orthodox-protestante gemeenschap richtte, is er gekozen voor de provincie Zeeland als casus. Volgens de socioloog Knippenberg maakte grote delen van deze provincie maakten in die periode deel uit van de bible belt.¹⁶ De keuze voor een regionaal gerichte casestudy sluit bovendien aan bij het standpunt van filmhistorici Judith Thissen, André van der Velden en Thunnis van Oort. Zij stellen dat de Nederlandse filmcultuur als een heterogeen geheel moet worden opgevat, dat per regio en bevolkingsgroep onderzocht dient te worden om die heterogeniteit zichtbaar te maken.¹⁷

Zeeland was in de jaren vijftig dunbevolkt en had relatief gezien geen grote steden.¹⁸ De keuze voor Zeeland zorgt er daarmee voor dat dit onderzoek ook aansluiting vindt bij een pas recent tot ontwikkeling gekomen richting in het filmhistorisch onderzoek, namelijk de bestudering van filmcultuur op het platteland. In de bundel *Cinema Beyond the City* beargumenteert Judith Thissen dat tot voor kort stedelijke filmcultuur vaak als norm werd gehanteerd voor de filmcultuur op het platteland. Hierdoor was er geen oog voor de eigen diversiteit en dynamiek van filmculturen in

¹³ Zie: H. Knippenberg, „Polarisatie en versnippering: kerk en godsdienst rond 1900“ in: J.G.S.J. van Maarsenveen en P.K. Doorn ed., *Nederland een eeuw geleden geteld: Een terugblik op de samenleving rond 1900* (Amsterdam 2001) 131-157: 144.

¹⁴ Judith Thissen, en André van der Velden, „Op zoek naar de tweede helix: Over het milieubegrip en de ontrafeling van het DNA van de Nederlandse Filmcultuur,“ *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 21, no. 1, (2018): 24.

¹⁵ Zie ook: Thissen, en Van der Velden, „De tweede helix,“ 31-32; Hes, *in de ban*, 124-129; Albert Peter Hogenkamp, *Bewegende beelden in eigen kring: de protestants-christelijke vakbeweging en het medium film 1932-1959 in niet voor het gewin: not-for-profit ondernemingen van de christelijk-sociale beweging in Nederland*, gebundeld door G.J. Schutte (Amsterdam- Utrecht: Uitgeverij Aksant/CNV, 2005); M. J., Verkerk, et al, *Scherp gezien. Film en christelijke Filosofie*, (Amsterdam, Buijten & Schipperheijn, 2011).

¹⁶ Knippenberg, „Polarisatie en versnippering,“ 144.

¹⁷ Judith Thissen, André van der Velden, Thunnis van Oort, "Over de eigenheid van de Nederlandse filmcultuur," *Leids Historisch Tijdschrift*, (maart 24, 2009): 113.

¹⁸ Centraal Bureau voor Statistiek, *Bevolking der gemeenten in Nederland op 1 januari 1950* (Utrecht: Uitgeversmaatschappij W. De Haan NV, 1950), 8, 33.

rurale gebieden.¹⁹ Een onderzoek naar de CEFA in Zeeland, is dus tevens een eerste stap op weg naar een filmgeschiedschrijving die de rurale filmcultuur in Nederland wel recht probeert te doen.

Vraagstelling

Centraal in dit onderzoek staat de volgende vraag: Hoe hielp de Christelijke Film Actie mede vorm te geven aan filmvertoning en -consumptie in Zeeland in de jaren vijftig?

Positionering

Dit onderzoek sluit aan bij een tweetal debatten omtrent de oorzaken van de vorming van filmcultuur. De uitgangspunten in deze debatten zal ik gebruiken voor de vorming van de deelvragen. Het eerste debat draait om de vraag naar de eigenheid van de Nederlandse filmcultuur en wordt gevoerd door Nederlandse filmhistorici. Het tweede debat beperkt zich wat betreft de thematiek en de deelnemers niet tot Nederland en gaat over de eigenheid van filmcultuur op het platteland in relatie tot die in steden.

In “Het taboe van de Nederlandse filmcultuur: neutraal in een verzuimd land”, een artikel dat door Nederlandse filmhistorici vaak wordt aangehaald, schreef Karel Dibbets in 2006 ons land lange tijd een relatief zwak ontwikkelde filmcultuur heeft gekend. De oorzaken daarvan zijn volgens hem zowel politiek-ideologisch als economisch van aard.²⁰ Enerzijds was er de vooral vanuit confessionele hoek gevoede, negatieve houding ten aanzien van de bioscoop. Via de politieke arena vertaalde die zich naar beleid dat een rem zette op de ontplooiing van film en bioscoop binnen de Nederlandse samenleving. Denk aan de invoering van de landelijke filmkeuring, en op gemeente-niveau het opleggen van bioscoopverboden voor jeugdige bezoekers en het onevenredig zwaar belasten van vooral bioscopenexploitanten (via de gemakbelasting). De ondernemers in de filmbranche reageerden volgens Dibbets hierop door binnen het verband van hun brancheorganisatie, de Nederlandse Bioscoop Bond (NBB), de filmmarkt verregaand te reguleren, de onderlinge concurrentie te dempen en de prijzen voor bioscoopkaartjes hoog te houden. Dat beleid beperkte de vrije ontplooiing van het filmbedrijf nog verder, maar zorgde er tegelijkertijd wel voor dat de bedrijfstak binnen een haar ongunstig gezinde politiek-bestuurlijke omgeving toch winstgevend kon

¹⁹ Judith Thissen, “Introduction: A New Approach to European Cinema History,” in *Cinema Beyond the City*, ed. Judith Thissen, and Clemens Zimmermann (London: British Film Institute, 2016), 1, 18. Overigens is de bundel met name gericht op commerciële organisaties.

²⁰ Dibbets, “Het Taboe,” 47.

blijven.²¹

Thissen, Van der Velden en Van Oort, stellen dat de thesis van Dibbets te beperkt is. Een complexere mix van factoren speelt volgens hen een rol in de vorming van de Nederlandse filmcultuur, zoals de sociale klasse, ideologische overtuigingen en geografische situering (stad, platteland, etc.) van filmconsumenten. Dat alles moet empirisch worden onderzocht.²² Met de CinemaContext database heeft Dibbets een basis gelegd voor zulk empirisch onderzoek naar de filmcultuur. In die database staan echter voornamelijk gegevens vanuit de aanbodzijde van de filmsector en niet zozeer vanuit de consumptiezijde, althans zo stellen Thissen en Van der Velden. Voor een volledig beeld van de filmcultuur, dient er volgens hen ook onderzoek gedaan te worden naar de consumptiezijde, concluderen zij in een recent verschenen artikel.²³

Het tweede debat vindt zijn oorsprong in de opvatting dat de filmcultuur op het platteland lijkt op die van de stad, maar dan met een 'achtergesteld' karakter, zoals Karina Aveyard uiteenzet.²⁴ Tot op heden was dit de norm binnen het onderzoek naar filmcultuur. Het hanteren van zo'n norm vormt echter een hindernis als het erom gaat de filmcultuur op het platteland als op zichzelf staand fenomeen te doorgronden, inclusief de verschillen per regio en per demografische groep.²⁵ Om daar inzicht in te krijgen is het volgens Clemens Zimmermann en Judith Thissen nodig om empirisch onderzoek te doen naar praktijken over vertoning, distributie en filmbezoek in rurale gebieden. Dit geeft volgens hen een completer en genuanceerder beeld van de positie die film inneemt binnen de samenleving.²⁶

Thissen en Van der Velden introduceren het concept *milieu* als een instrument voor het uitvoeren van empirisch onderzoek, zoals zij en de andere hierboven aangehaalde auteurs dat bepleiten. In navolging van de socioloog Stefan Hradil verstaan Thissen en Van der Velden onder een *milieu* "een groepering van mensen, die in vergelijkbare omstandigheden leven, op een vergelijkbare manier denken en zo het gedrag van individuen op een vergelijkbare manier vormen."²⁷ Belangrijk om hierbij te benoemen is dat filmconsumptie slechts een onderdeel is van *milieu* waarin een individu zich bevindt. Het gaat meer om welke plek film inneemt binnen het kader van het *milieu*. Er zijn immers genoeg andere praktijken die de bevolking van het *milieu* uitvoert.²⁸

²¹ Dibbets, "Het Taboe," 61.

²² Thissen, Van der Velden, en Van Oort, "Over de eigenheid," 113-114.

²³ Thissen, en Van der Velden, "De tweede helix," 32-34.

²⁴ Karina Aveyard, *Lure of the Big Screen: Cinema in Rural Australia and the United Kingdom* (Bris- tol: Intellect Press, 2014), 3.

²⁵ Robert C. Allen, 'Decentering Historical Audience Studies: A Modest Proposal', in Fuller- Seeley, *Hollywood in the Neighborhood*, 22.

²⁶ Judith Thissen, ed., *Cinema Beyond the City* (London: British Film Institute, 2016), 1, 18.

²⁷ Thissen, en Van der Velden, "De tweede helix," 21.

²⁸ Thissen, en Van der Velden, "De tweede helix," 22-24.

De auteurs benoemen een vijftal aandachtspunten die concreet onderzoek naar een milieu helpen sturen, namelijk:

1. De verhalen die binnen of over de onderzochte populatie met betrekking tot film, bioscoop en vrijetijdsbesteding in omloop zijn.
2. De handelingspraktijken die verbonden zijn met de binnen en over een populatie circulerende verhalen over film, bioscoop en vrijetijdsbesteding.
3. De institutionele en organisatorische kaders waarin de onder 1 en 2 bedoelde verhalen en praktijken zijn gesitueerd.
4. Fysieke infrastructuren die de sociaal-culturele praktijken en het consumptiegedrag van de onderzochte populatie beïnvloeden.
5. De temporaliteit (duur, tempo, ritme e.d.) van m.n. de handelingspraktijken zoals bedoeld onder punt 2.²⁹

Deelvragen

De aandachtspunten die Thissen en Van der Velden beschrijven, kunnen voor wat betreft mijn eigen onderzoeksproject vertaald worden naar de volgende vier deelvragen: hoe zag de organisatiestructuur er uit die de CEFA opbouwde, in het bijzonder die in Zeeland? Welke activiteiten ontplooipte de CEFA in Zeeland, in het bijzonder op het gebied van filmvertoning? Welke locaties gebruikte de CEFA daarvoor? En als laatste: hoe reageerde de protestants-christelijke bevolking van Zeeland op de initiatieven van de CEFA?

Methode en corpus

Om antwoord te geven op de deelvragen is een historisch bronnenonderzoek uitgevoerd.³⁰ Het primaire bronnencorpus bestaat uit het archief van de CEFA, dat is gedeponereerd in het Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme van de Vrije Universiteit.³¹ Dit archief

²⁹ Thissen, en Van der Velden, "De tweede helix," 23-25.

³⁰ Enige voorzichtigheid en daarmee bronnenkritiek dient in acht genomen te worden wanneer dergelijke historische bronnen worden geïnterpreteerd. Zo is het onder andere van belang om sociaal-culturele context te hebben wanneer een bron wordt gebruikt voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Zie ook: Frank Kessler, "ongepubliceerd instructie document, Universiteit van Utrecht"; Marc Boone, *Historici en hun metier: Een inleiding tot de historische kritiek* 4^e editie (Gent: Academia Press, 2015), 102.

³¹ "Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme (1800-heden)," Vrije Universiteit Amsterdam, <https://www.hdc.vu.nl/nl/index.aspx>; Vrije Universiteit Amsterdam: Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden), "Plaatsingslijst van het archief van

bevat onder andere jaarverslagen, correspondenties en documentatie over CEFA-activiteiten. Deze archiefstukken heb ik in het eerste hoofdstuk gebruikt voor het in kaart brengen van de organisatiestructuur en de activiteiten van de landelijke CEFA. In het tweede hoofdstuk heb ik het onderzoek toegespitst op de CEFA in Zeeland. Concreet hield dit in dat ik de organisatiestructuur en de activiteiten van de Zeeuwse afdelingen in kaart heb proberen te brengen. Ik heb daarvoor gebruik gemaakt van het digitale krantenarchief van Zeeland.³² Behalve naar informatie over de provinciale organisatiestructuur en activiteiten ben ik in dit tweede hoofdstuk op zoek gegaan naar hoe er in de kranten gereageerd werd op de activiteiten van de CEFA in Zeeland. De bronnenselectie uit dit tweede hoofdstuk heb ik daar waar nodig, nog aangevuld met stukken uit het CEFA-archief. De kranten die gebruikt zijn hebben een protestants-christelijke signatuur, met een accent op de gereformeerd-orthodoxe gemeenschap. Voorbeelden hiervan zijn de *Provinciale Zeeuwse Courant*, *Zeeuwsch dagblad*, *Zierikzeesche Nieuwsbode* of *Zeeuwse Kerkbode*.³³

Naast het bieden van transparantie in de ideologische voorkeuren van deze kranten en de CEFA, dient er eigenlijk ook transparantie geboden te worden in de keuzes omtrent het collectiebeleid en het proces van archivering waarvan het CEFA-archief de neerslag is. Pas dan kan er inzicht worden verkregen in de informatiewaarde van een object en zo een meer volledig antwoord gegeven worden op de onderzoeksvraag. Een archief is namelijk een representatie van de werkelijkheid, zoals een archivaris deze beleeft, althans zo stelt mediawetenschapper Eric Ketelaar.³⁴ Gezien de beperkingen van dit onderzoek, was het echter niet mogelijk om dergelijke transparantie omtrent archivering te bieden. In een vervolgonderzoek zou om die redenen hier meer aandacht besteed kunnen worden. Om het onderzoek daarnaast hanteerbaar te houden, bleef het qua periode daarnaast beperkt tot de jaren '50.

de Christelijke Film Actie, de Stichting Fedratie KFA/CEFA, de Stichting CEFA Filmvorming en de Stichting CEFA Filmdienst (1948-1982),” Collectienummer 335, samengesteld door Glen Claver, en Hans Seijlhouwer, februari 2016, https://www.hdc.vu.nl/nl/Images/335_Chr_film_actie_tcm215-773625.pdf.

³²“Periodieken,” Krantenbank Zeeland, <https://krantenbankzeeland.nl/periodicals>.

³³“Krantenbank Zeeland,” ZB: Planbureau en bibliotheek van Zeeland, <https://www.dezb.nl/zeeland/krantenbank-zeeland.html>.

³⁴ E. Ketelaar, “Tacit Narratives: The Meaning of Archives.” *Archival Science*, 1 (2001): 133-141.

2. Resultaten: De landelijke CEFA

In dit eerste hoofdstuk met onderzoeksresultaten, volgt een korte beschrijving van de landelijke organisatie. Ook zullen de activiteiten, zoals die vorm hebben gekregen binnen de landelijke vereniging van de CEFA in de jaren vijftig, besproken worden. Een onderscheid kan daarbij gemaakt worden tussen de verschillende fases die de vereniging doormaakte in de jaren vijftig. In dit hoofdstuk komen de fases, introductie (tot 1953), groei(1953-1956) en volwassen aanbod(1956-1960) aan bod. Deze zijn gebaseerd op het *industry life cycle model* zoals geformuleerd door Steven Klepper. Volgens Klepper ondergaat een bedrijf gedurende haar bestaan vier fases. Dit is de introductie, groei, volwassen- en achteruitgangsfase.³⁵ De informatie in dit hoofdstuk is vooral gebaseerd op bronmateriaal dat daadwerkelijk beschikbaar en afkomstig is uit het CEFA-archief.³⁶

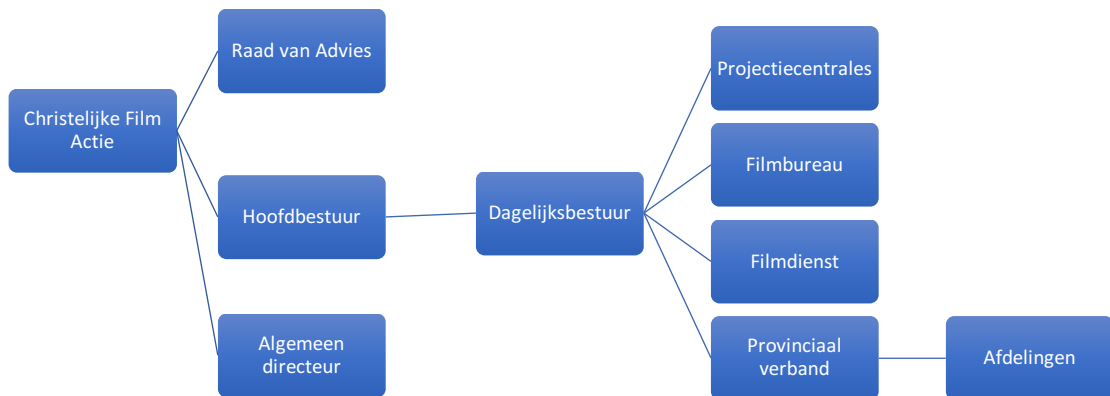
Uit de verenigingsstatuten van de CEFA werd duidelijk dat de organisatie is opgericht op negen februari 1946. De landelijke CEFA was in Den Haag gevestigd. De volgende doelstelling werd genoemd: *“De vereniging heeft ten doel het dienstbaar maken van de film aan de geestelijke, zedelijke en culturele ontwikkeling van ons volk.”*³⁷ Dit uitte zich volgens de CEFA in het aanschaffen van films om deze vervolgens te vertonen of beschikbaar te stellen voor vertoning met behulp van promotiemiddelen. Voorbeelden van films waar de CEFA alleenvertoningsrechten van had, waren uit Zweden *Het woord* (1949) en uit Duitsland *Nachtwache* (1952) geregisseerd door Harald Braun en geproduceerd te Munich. Daarnaast was men van plan adviezen te leveren in de vorm van voor- en toelichtingen, alsmede kritieken op films en de daar bijbehorende voorstellingen. De Bijbel was hierbij de fundatie als zijnde het Woord van God. In de jaren vijftig is de organisatie aan deze adviserende activiteiten echter niet of nauwelijks toe gekomen, daarom richt ik mij met name op filmvertoningsactiviteiten in dit hoofdstuk. De CEFA maakte een onderscheid tussen natuurlijke rechtspersonen en officiële rechtspersonen. Natuurlijke rechtspersonen zijn individuen. Zij konden donateur worden, maar hadden niet de mogelijkheid om een lidmaatschap aan te vragen. Het lidmaatschap kon alleen door officiële rechtspersonen worden aangevraagd. Plaatselijke afdelingen konden zichzelf registreren als stichting en pas wanneer zij een volwaardige stichtingsakte hadden, dan was een plaatselijke afdeling, een officieel rechtspersoon.³⁸

³⁵ S. Klepper, “Industry Life Cycles,” *Industrial and Corporate Change* 6, no.1, (1997): 145-46, Oxford University Press.

³⁶ Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, “Plaatsingslijst Christelijke Film Actie”.

³⁷ Statuten en huishoudelijke reglementen, Historisch Documentatiecentrum voor Nederlands Protestantisme (HDNP) plaatsingslijst van het archief Christelijke Filmactie (Archief CEFA), Collectienummer 335 (335), doos 1, inv.nr. 1, f.3.

³⁸ Statuten en huishoudelijke reglementen, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 1, inv.nr. 1, f.3; Brief van De voogd naar Van Rooden op 18 april 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 1, inv.nr. 1,

Figuur 1: Organogram van organisatie eind jaren vijftig. Ontleend aan de berichtgeving in de Statuten en Huishoudelijk reglement.³⁹

Bij de oprichting moest de CEFA-organisatie nog zo goed als geheel worden opgebouwd, een proces dat jaren in beslag nam. Hieronder in figuur 1 staat het organogram van de bestuursorganen die de vereniging aan het einde van de jaren vijftig had. De films werden vertoond tijdens filmavonden bij plaatselijke afdelingen. Inkomsten moesten vooral voortkomen uit het verhuren van films en uit giften van belangenorganisaties, zoals kerkeraden of organisaties als de Christelijke Vrouwen Bond. De plaatselijke afdeling kreeg promotiemateriaal voor niet alleen de film aangeleverd, maar ook voor de CEFA als organisatie, via het CEFA-contactblad. Naast het betalen van contributie, werd er van de afdelingen verwacht dat zij initiatief namen om meer donateurs te werven en giften aan te dragen voor het filmfonds. Dit fonds had als doel nieuwe afdelingen op te richten en het aanschaffen van nieuwe filmvertoningsrechten.⁴⁰

Twee terugkerende elementen binnen de organisatie in de jaren vijftig waren de strijd met de NBB en het consolideren van de organisatiestructuur. De NBB was de belangenorganisatie voor de

³⁹ Toelichting: Het hoofdbestuur bestond uit zeventien leden en zij beheerden de zaken van de CEFA. Zij had een meer ondersteunende rol. De Raad van Advies had een adviserende rol. Uit het hoofdbestuur worden leden gekozen voor het Dagelijks Bestuur. Het Dagelijks Bestuur was de vertegenwoordiger van de organisatie op dagelijkse basis. Zij had de verantwoordelijkheid omtrent de naleving van de statuten. Zodra een provincie meer dan 10 afdelingen had, werd er een provinciaalsverband gevormd. Het verband werkte nauw samen met het Dagelijks Bestuur. Zij was verantwoordelijk voor de zaken in haar provincie, zoals propaganda en het oprichten van nieuwe afdelingen. Van elk verband was er een persoon vertegenwoordigd in het hoofdbestuur. Een afdeling wendde zich dan ook in eerste instantie naar het provinciaalsverband. Donateurs wendde zich op hun beurt naar de plaatselijke afdeling. Daarnaast was het filmbureau verantwoordelijk voor het aantrekken van filmrechten en was de filmdienst verantwoordelijk voor het verhuren van deze films. De projectiecentrales waren verantwoordelijk voor de technische verzorging van filmvertoning. Zie ook: Statuten en huishoudelijke reglementen, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 1, inv.nr. 1, f. 1-16.

⁴⁰ Jaarverslag 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.5; Jaarverslag 1952, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.4; Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84; Jaarverslag 1949-1951, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.2.

diverse bedrijfstakken in de bioscoopwereld, zoals de filmproducenten, distributeurs en exploitanten. Doordat deze bedrijfstakken gezamenlijk door de NBB werd vertegenwoordigd, had zij een central machtspositie van waaruit ze het hele Nederlandse filmveld kon controleren als een ware monopolist. Een belangrijke bepaling was dat aangesloten leden geen zaken mochten doen met niet-leden, zoals de CEFA.⁴¹

Introductiefase: tot 1953

Het startschot van de strijd met de NBB was in 1949, toen de Bond de lidmaatschapsaanvraag van de CEFA afwees. Een precieze reden wordt er niet gegeven in het onderzochte bronnenmateriaal uit zowel de kranten als het CEFA-archief. Wel wordt er in een door het EYE-film Instituut geschreven stuk over de geschiedenis van de NBB genoemd dat de NBB, als belangenbehartiger van het filmbedrijf, merkte dat er met name met filmcommissies op lokaalniveau conflicten ontstonden. Volgens het EYE was de NBB tegen de wisselende lokale procedures en regels omtrent het vraagstuk film. De CEFA is dan wel geen filmkeuringscommissie, maar de NBB geeft naar mijn inzicht hiermee aan dat zij geen voorstander is van de wispelturige lokale omstandigheden. De CEFA was dan wel een landelijke organisatie, maar bestond in feite uit plaatselijke afdelingen. Ook de CEFA benoemde dat in ieder geval een aantal van deze plaatselijke afdelingen kampten met unieke omstandigheden, waardoor de CEFA moeite had om haar organisatiestructuur te consolideren. Daarom was de NBB voor een gecentraliseerde landelijke filmcommissie en trad als gevolg hiervan streng op tegen deze lokale filmcommissies, zoals de CEFA. Door de monopoliepositie van de NBB op het gebied van de filmhandel binnen Nederland was het hierdoor moeilijk om films te huren en te vertonen via bij de NBB aangesloten verhuurders en exploitanten. Zo wilden verhuurkantoren niet leveren aan de CEFA, omdat leden van de NBB dreigden met een boycot. In deze periode was het alleen mogelijk om films te huren door bemiddeling van het Nederlands Film Instituut (hierna NFI te noemen). Het NFI is op tien april 1948 opgericht. Dit instituut diende als mediator tussen commerciële (de NBB) en non-commerciële instellingen (zoals de CEFA). Een van de belangrijkste taken van de NFI was het leveren van films aan niet-commercieel instellingen. De NFI was lid van de NBB. Sterker nog een van de initiatiefnemers van dit instituut was de toenmalige directeur van de NBB, J. Bosman. De door het NFI geleverde films aan de CEFA werden niet door exploitanten met een lidmaatschap bij de NBB vertoond, en hadden vaak een internationaal karakter. De films die de CEFA in overeenstemming met het NFI vertoonde, mochten overigens alleen in besloten kring vertoond worden. Doordat de

⁴¹ Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84; "Nederlands(ch)e Bioscoop Bond," Filmgeschiedenis, *Eye Film Instituut*, geraadpleegd 20 juni 2018, <https://www.eyefilm.nl/collectie/filmgeschiedenis/artikel/nederlandsche-bioscoopbond>.

NBB het aanbod op de markt bepaalde, vond de CEFA dat zij zich nog niet kon richten op voorlichting. Simpelweg omdat zij geen voorlichting wilde geven in een markt die gestuurd werd door kartelbepalingen. Het zou dan immers voorlichting zijn met betrekking tot films welke niet waren voortgekomen uit een vrije markt. De CEFA had daarnaast dus beperkte mogelijkheden voor het verwerven van films en deze moesten daarbij in besloten kringen vertoond worden. Het geven van voorlichting zou tot verwarring kunnen leiden volgens de CFA. Dit omdat de CEFA slechts toegang had tot een klein gedeelte van alle films die werden uitgebracht. In tegenstelling tot de bij de NBB aangesloten exploitanten, die wel films in het openbaar mochten vertonen.⁴²

De beperkte financiële situatie door hoge uitgaven en lage inkomsten, drukte op als snel na de oprichting van de CEFA, de groei van de organisatie. Door hoge schulde, zijn er van 1949 tot eind 1951 geen nieuwe uitgaven gedaan. Het kwam tot een punt waarbij leden van het bestuur een persoonlijke bijdrage leverden voor het aflossen van de schuld. In deze introductiefase wist de landelijke CEFA de rechten van niet meer dan twee films te verkrijgen en betaalde slechts één afdeling de vastgestelde contributie.⁴³

GroEIFase 1953-1956

Vanaf 1953 nemen de financiële beperkingen af en richt de organisatie zich op het laten groeien en het verder structureren van de organisatie. Zo blijkt ook uit de vier taken die de organisatie zichzelf stelt in 1953. Ten eerste het stimuleren van de werkzaamheden van plaatselijke afdelingen. Ten tweede wilde de landelijke CEFA meer filmrechten gaan verwerven. Als derde diende er meer voorlichting te worden gegeven en als laatste diende er meer nadruk gelegd te worden op het vertonen van films. Daarnaast trachtte de vereniging de organisatiestructuur verder te consolideren.⁴⁴

De landelijke CEFA had maar weinig inzicht in de activiteiten, inkomsten en uitgaven van plaatselijke afdelingen. De afdelingen zouden zich niet aan de afspraken uit de statuten met betrekking tot het huren van films via de landelijke organisatie houden. Zij zouden op eigen initiatief contact zoeken met het NFI voor het huren van films. Naast de nalatigheid omtrent de contributie,

⁴² *Eye Film Instituut*, "Nederlands(ch)e Bioscoop Bond; Film: Maandelijkse orgaan Christelijke Film Actie Rotterdam in november 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr. 36; Openingstoespraak jaarverslag 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f. 6; Eye Film Instituut: Filmgerelateerde archieven, "inventarislijst van het archief van het Nederlands Filminstituut, archivalia 1947-1997, collectienummer 138, p.1-2, samengesteld door Piet Dirkx, 18 februari 2010, <https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbXmaWxtZ2VvZWxhdGVlcmRIYXJjaGlldmVufGd4OjdjNjI3Y2NmZWVhNjIOMjE>; Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84.

⁴³ Jaarverslag 1949-1951, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1-6; Jaarverslag 1952, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1-6

⁴⁴ Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84.

werd er ook geen bijdrage geleverd voor het filmfonds. Hierop stuurt de secretaris in het najaar van 1953 een herinnering voor het naleven van de statuten.⁴⁵

Een andere actie om de organisatie te consolideren was het activeren van drie projectiecentrales in 1955. Deze centrales werden opgericht met het doel om de techniek omtrent filmprojectie te verzorgen. Met deze centrales wilde de CEFA inspelen op de behoefte aan verzorgde filmavonden, vanuit de christelijke kringen. De centrales dienden economischer en efficiënter te zijn dan het bestaande aanbod van de projectiebedrijven. De centrales waren geoutilleerd met eigen apparatuur en films. Afdelingen kregen een lijst van films aangeleverd die ze konden afnemen bij deze centrales. Bij iedere film werd het genre, de duur, de minimale leeftijd en de huurprijs genoemd. Dit waren of films die de CEFA huurde bij de NFI, of films waarvan de CEFA de alleenvertoningsrechten voor had. Voorbeelden van films uit het seizoen van 1957 zijn: De Duitse film *Kasper zoekt een vader*, en *Een hand vol rijst*. Over beide films kon geen verdere informatie gevonden worden. Ook werden de leveringsvoorwaarden voor het afnemen van films bij deze centrales bijgevoegd. De centrales hadden de mogelijkheid om in tien plaatsen tegelijkertijd films te vertonen. De afdelingen in Zeeland konden terecht bij de centrale in Barendrecht, direct ten zuiden van Rotterdam, die een steunpunt in Goes had.⁴⁶

Naar eigen zeggen kreeg de CEFA sinds 1955 de steun van de christelijke dagbladers voor haar inspanningen omtrent het oplossen van het filmvraagstuk, een ontwikkeling die volgens de CEFA zelf de kans op het verkrijgen van een groter marktaandeel deed toenemen. Ook werd er een commissie ingesteld (de Filmdienst) om te controleren in hoeverre de plaatselijke afdelingen gebruik maakten van de films die door de landelijke CEFA waren goedgekeurd. Dit waren de films die op de eerder genoemde filmlijst stonden. Naar aanleiding van de aanhoudende boycot vanuit de NBB, is er in 1955 een bezwaarschrift gestuurd naar het Ministerie van Economische Zaken.⁴⁷ Dit bezwaarschrift was er op gericht om de kartelpositie van de NBB tegen te gaan. De CEFA wilde meer vrijheid in het afnemen van films bij de NBB aangesloten importeurs.

⁴⁵ Algemene vergadering op 7 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.1-2.

⁴⁶ Algemene vergadering op 19 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.2; Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84; CEFA-Filmdienst: Filmlijst en leveringsvoorwaarden uit 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 19, inv.nr. 130.

⁴⁷ Algemene vergadering op 19 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.2-3; Rapport filmdienst van 5 mei 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84, f.1-3; Openingstoespraak jaarverslag 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f. 2.

Volwassen fase – 1956-1960

De start van deze fase werd gekenmerkt door de ontwikkelingen in de strijd met de NBB. Naar aanleiding van de brief van de CEFA naar het Ministerie, stuurt het Ministerie een reactie in augustus 1956. Uit deze correspondentie blijkt dat het Ministerie van de NBB vernomen heeft dat de NBB de CEFA niet meer zal belemmeren in haar activiteiten omtrent filmvoorziening. De CEFA stond nu op de lijst van geen bezwaar van de NBB en was vrij om filmrechten in het binnen- en buitenland aan te schaffen. Alleen leden van de NBB mochten zaken doen met andere leden van de NBB. Niet-leden konden toch zaken doen met leden van de NBB wanneer de NBB geen bezwaar had tegen het niet-lid in kwestie, zoals de CEFA. Een voorwaarde hiervoor was dat het niet-lid geplaatst werd op de lijst van geen bezwaar. Als gevolg hiervan en van de effecten van eerdere acties om de organisatie te consolideren, kon de CEFA nu groeien in haar activiteiten. Het aantal films, afdelingen en het aantal projectiecentrales steeg aanzienlijk. Ter illustratie, het aantal afdelingen steeg van veertien in begin 1956, naar 175 midden 1958. In 1957 was ook de omzet verdubbeld. Het aantal films met alleenvertoningsrechten steeg van vijf in 1956 naar 25 in 1958. Voorbeelden uit 1957 waren: De Duitse film *Piroschka* (1955) en *Voor God en de mensen*, waar geen informatie over te vinden is. Ook het aantal projectiecentrales groeide van drie naar zeven. Deze groei in niet alleen films, maar ook afdelingen zorgden voor meer vertoningsavonden. Dit betekende dus meer omzet en meer ruimte om extra activiteiten te organiseren, zoals het introduceren van reclamefilms, jeugdavonden, een filmgids, voorlichtingen in het onderwijs, een eigen filmjournaal en een filmshow. De groei van de CEFA was klaarblijkelijk ook merkbaar bij de NBB en leidde tot nieuwe tegenwerking uit die hoek. In het CEFA-jaarverslag van 1958 verschenen namelijk al weer berichten over boycotgedrag door bij de NBB aangesloten bioscoopexploitanten. Zij dreigden met het stoppen van het afnemen van films bij verhuurkantoren, wanneer deze kantoren bleven leveren aan de CEFA. Volgens de CEFA stelde het bestuur van de NBB dat zij niet betrokken waren bij dergelijke zakelijke overeenkomsten tussen verhuurders en verenigingen, zoals de CEFA. Daarom voelde de NBB zich niet geroepen om zich te bemoeien met dergelijke problemen.⁴⁸

De groei van de organisatie vond plaats op het platteland, niet in de steden. Het aantal kleine plattelandsafdelingen nam substantieel toe, net als de hoeveelheid activiteiten die zij organiseerden. Dit soort afdelingen ontstond vooral in plaatsen zonder eigen bioscoop volgens de CEFA. Echter,

⁴⁸Brief van Ministerie Economische zaken op 14 augustus 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr. 37; Jaarverslag 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1-5; Jaarverslag 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; Algemene vergadering op 30 maart 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.1-2; Vergadering algemeen bestuur op 01-04-1959, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.1,5; Jaarverslag 1958, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; Openingstoespraak jaarverslag 1958, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f. 3.

slechts 65 van de 175 afdelingen waren volgens het jaarverslag over 1957 een officieel rechtspersoon. De relatief hoge huurprijzen die de CEFA in rekening bracht voor haar films, waren een factor voor plaatselijke afdelingen in het wel of niet toetreden als officieel rechtspersoon bij de CEFA. Afdelingen wendden zich daardoor tot plaatselijke exploitanten om via hen aan films te komen en soms te vertonen. Uit een advertentie in de *Provinciale Zeeuwse Courant* op 6 augustus 1959, blijkt dat in ieder geval de afdeling in Middelburg onder auspiciën van de CEFA, films vertoonde bij plaatselijke exploitanten. De film *Anne Frank* (1959) werd bijvoorbeeld in de plaatselijke Schouwburg-bioscoop vertoond. Anderzijds namen de plaatselijke afdelingen direct contact op met verhuurkantoren voor het huren van films.⁴⁹ Het landelijke CEFA-bestuur protesteerde tegen zulke werkwijzen, maar bleek niet in staat ze effectief te blokkeren.

Op landelijk niveau had de CEFA dus moeite om haar doelstellingen te behalen. De twee facetten die deze moeilijkheden met name kenmerkten waren de aanhoudende strijd met de NBB en tegelijkertijd het aanbrengen van structuur en eenheid op organisatorisch gebied. De NBB was geen voorstander van de CEFA en had door haar monopoliepositie de mogelijkheid om de CEFA te boycotten in het filmbedrijf. Met als gevolg dat de CEFA beperkt was in het vertonen van films. Maar na de interventie door de minister werd dat anders, in elk geval wat betreft het NBB-bestuur. Waar het op lijkt is dat vervolgens de achterban van dat bestuur op eigen houtje toch de boycot van de CEFA weer effectief probeerde te maken.

Tegelijkertijd duurde het jaren voordat de CEFA haar organisatiestructuur kon consolideren. Dit lukte pas in de tweede helft van de jaren vijftig. De groei werd pas echt in gang gezet nadat de NBB had toegezegd de CEFA niet meer te belemmeren in haar activiteiten. Deze groei was voornamelijk op het platteland te merken. Het merendeel van deze afdelingen was echter geen officieel rechtspersoon. De oorzaak kan gezocht worden in de hoge huurprijzen en het aanhoudende boycot gedrag van de exploitanten. Een andere oorzaak die het oprichten van een officiële afdeling bemoeilijkte, waren de lokale omstandigheden. In het volgende tot Zeeland toegespitste hoofdstuk, zal ik een aantal van die omstandigheden behandelen.

⁴⁹ Vergadering van het Dagelijks Bestuur op 14 september 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 3, inv.nr. 15, f.1; Jaarverslag 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; "Filmprogramma's: Het dagboek van Anne Frank," *Provinciale Zeeuwse Courant*, 6 augustus 1959, 11.

3. Resultaten: De CEFA in Zeeland

In dit hoofdstuk zal ik het onderzoek nader toespitsen op de Zeeuwse CEFA. Net als in het eerste hoofdstuk, heb ik getracht invulling te geven aan de organisatiestructuur en activiteiten van de CEFA in Zeeland. Ook heb ik naar de verhoudingen tussen de landelijke organisatie en de plaatselijke afdelingen gekeken. Daarnaast heb ik de reacties op de CEFA vanuit de Zeeuwse bevolking onderzocht. Voor zover daarover uit de artikelen die verschenen in Zeeuwse kranten iets viel af te leiden. Tevens heb ik hieronder aandacht besteed aan de houding die deze kranten zelf innamen ten opzichte van de CEFA.

Dit hoofdstuk is primair gebaseerd op krantenartikelen uit het digitale krantenarchief van de Krantenbank Zeeland.⁵⁰ Tijdens de zoektocht naar relevante krantenartikelen, werd er voornamelijk veel gevonden over de landelijke CEFA en niet zozeer over plaatselijke afdelingen in Zeeland. Dus heb ik daar waar mogelijk, de primaire bronnenbasis voor dit hoofdstuk uitgebreid met archiefstukken uit het centrale CEFA-archief.⁵¹ Deze selectie komt met name voort uit de correspondentie tussen de landelijke CEFA en de plaatselijke afdelingen. Daarnaast deed de CEFA (vooral) in jaarverslagen algemene uitspraken over de kleinere provinciale afdelingen, zoals die in Zeeland. Voor zover mogelijk heb ik deze stukken geïnterpreteerd en toegespitst op de Zeeuwse afdelingen. Net als in hoofdstuk één zal dit gestructureerd worden op basis van de ‘industry life cycle’ fases.⁵² Op deze manier kan er toch een eerste indruk gegeven worden van de rol van de CEFA in Zeeland, zelfs al is de beschikbare bronnenbasis relatief beperkt.

Zoals gezegd: de meeste van de gevonden krantenartikelen bevatten informatie over de landelijke CEFA. Vaak werden deze geschreven naar aanleiding van een vergadering die had plaatsgevonden. Vrijwel steevast gingen deze artikelen daarnaast gepaard met een oproep voor donateurs. Ook werd er in deze artikelen vaak gerefereerd aan de interne moeilijkheden van deze organisatie en aan de concurrentiestrijd met de NBB. De krantenartikelen die informatie over plaatselijke afdelingen bevatten, leverden met name informatie over de afdeling in Middelburg. De besproken inhoud richtte zich daarbij voornamelijk op filmrecensies en advertenties voor films die door de CEFA-Middelburg vertoond werden. Naast de afdeling Middelburg, konden er alleen over de afdeling Zierikzee krantenartikelen gevonden worden. Ook hier ging het vaak om recensies en advertenties. Noemenswaardig is het feit dat de meeste artikelen afkomstig zijn uit de tweede helft

⁵⁰ ZB: *Planbureau en bibliotheek van Zeeland*, “Krantenbank Zeeland.”

⁵¹ Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme, “Plaatsingslijst Christelijke Film Actie”.

⁵² Klepper, “Industry Life Cycles,” 145-46.

van de jaren vijftig.⁵³ Dit sluit aan op de eerdergenoemde uitspraak van de centrale CEFA-organisatie over de christelijke dagbladers. Vanaf 1955 wist die organisatie namelijk naar eigen zeggen steun te ontvangen van christelijke dagbladen.⁵⁴

De CEFA in Zeeland werd tot aan 1956 vertegenwoordigd door twee afdelingen. Een van deze afdelingen, locatie Middelburg, werd mede-opgericht door dhr J.H. Huser in 1946. Samen met de heer Chr. de Bruin, A. Goedbloed en W.J. Heijliger, zat hij in het bestuur van CEFA Middelburg. Huser was voor een groot deel van de jaren vijftig tevens lid van het hoofdbestuur van de landelijke CEFA.⁵⁵

Figuur 2: Afbeelding van de heer Huser uit het *Zeeuwsche Dagblad*, op 26 januari 1952.⁵⁶ Toelichting: Naast de werkzaamheden bij de CEFA, Was Huser al 25 jaar werkzaam als boekhouder op de afdeling personeel bij Personeel Zeeuwsche Electriciteits-Maatschappij. Binnen deze organisatie vervulde Huser daarnaast nog rollen als voorzitter en secretaris in verscheidende vakbonden en commissies.

Uit berichtgeving blijkt dat de afdeling in Middelburg ook mensen uit omliggende dorpen naar zich toetrok. Vanaf 1946 werd er steevast twee avonden per maand, op dinsdagen en woensdagen, een filmavond georganiseerd in de bij de NBB aangesloten Schouwburg-bioscoop. In deze periode was de familie Wöhler verantwoordelijk voor het exploiteren van deze bioscoop, zo blijkt uit Cinema Context. Het samenwerken tussen de bioscoop en de plaatselijke afdeling gebeurde naar eigen zeggen altijd *“met wederzijds genoegen.”* Eerder werd al gezegd dat naast deze samenwerking, de CEFA-Middelburg ook onder haar auspiciën films vertoonde in deze bioscoop. De CEFA had dus niet

⁵³ Bijlage 1: Overzicht van de krantenartikelen uit de Krantenbank van Zeeland

⁵⁴ Algemene vergadering op 19 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.2-3.

⁵⁵ Jaarverslag 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; “Christelijke Film Actie Middelburg,” *Zeeuwsch Dagblad*, 3 Maart, 1956, 9; Algemene vergadering op 30 maart 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.1.

⁵⁶ “De heer J. Huser 25 jaar bij P.Z.E.M.,” *Zeeuwsch Dagblad*, 21 januari 1952, 3.

alleen een samenwerkingsverband met de bioscoop voor het vertonen van films op vaste avonden, maar mocht zich zo nu en dan ook haar naam verbinden aan films die door bij de NBB aangesloten leden werden geëxploiteerd. Uit Cinema Context valt af te leiden dat de familie Wöhler tevens de enige andere bioscoop in Middelburg van dat moment exploiteerde. Dit was de Electro-bioscoop. Ook zijn er berichten verschenen dat de CEFA in deze bioscoop onder haar auspiciën films vertoonde. Zo blijkt in ieder geval uit een andere advertentie van de *Provinciale Zeeuwse Courant* in 1955. De film *Maarten Luther* (1955) werd vertoond in deze bioscoop. Echter, in tien jaar tijd was de afdeling in Middelburg niet gegroeid. Het ledenaantal was hetzelfde gebleven, namelijk 340. Hetzelfde gold ook voor het aantal jaarlijks door de CEFA in Middelburg georganiseerde filmvoorstellingen. De eerste film die hier gedraaid werd door de CEFA, was de Russische *Papanin* (1938) in 1946.⁵⁷

Uit correspondentie met de plaats Krabbendijke op 25 oktober 1956, blijkt dat Krabbendijke de andere CEFA-afdeling was die al voor 1956 in Zeeland bestond. Echter was Krabbendijke gedurende de jaren vijftig nog geen rechtsgeldige afdeling. Dit brengt het aantal officiële afdelingen terug naar één. Meer informatie over de organisatorische structuren van deze CEFA-afdeling viel niet te achterhalen uit de bronnenselectie. In vergelijking met andere provincies waar zich rechtsgeldige afdelingen bevonden, waren er in Zeeland het minst aantal plaatselijke afdelingen. Dit aantal was halverwege 1959 nog wel toegenomen tot acht. Hiervan was echter maar de helft een officieel rechtspersoon. In ieder geval Middelburg, Zierikzee, Kamperland, Krabbendijke, Stavenisse en Wemeldinge behoorden tot deze acht.⁵⁸

Over de omvang van deze plaatsen valt uit het rapport over de bevolking in 1950 van het CBS het volgende af te leiden: Middelburg als provinciale hoofdstad had de meeste inwoners, ongeveer 21.000. Van alle provinciehoofdsteden, had Middelburg in de tijd overigens het minst aantal inwoners. Zwolle volgde met ongeveer 49.000 inwoners. Zierikzee is de plaats die op basis van inwoners in Zeeland, op nummer twee komt. Met haar 7000 inwoners ligt Zierikzee centraal op een van de Zeeuwse eilanden. De rest van de plaatsen zijn in die zin een stuk kleiner. De inwonersaantallen variëren tussen de 1700 en 2900. Ook Kamperland en Stavenisse liggen in een

⁵⁷“Christelijke Film Actie: Het Woord,” *Zeeuwsche Kerkbode*, 14 juni, 1957, 3 ; “Christelijke Film Actie Middelburg,” *Zeeuwsch Dagblad*, 3 Maart, 1956, 9; “Middelburg,” bioscopen, Cinema Context, opgehaald op 15 juli, 2018, <http://www.cinemacontext.nl/cgi/b/bib/bib-idx?type=boolean;sid=bc6163411bb4babc2a530400ea3fc9fe;lang=nl;c=cccbioscoop;rgn1=simple%20fields;q1=middelburg>; Vergadering van het Dagelijks Bestuur op 14 september 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 3, inv.nr. 15, f.3; *Zeeuwsch dagblad*, “Christelijke Film Actie Middelburg,” 9; “Filmprogramma’s: Het dagboek van Anne Frank,” *Provinciale Zeeuwse Courant*, 6 augustus 1959, 11.

⁵⁸ Jaarverslag 1958, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; Brief van Secretaris naar afdeling Kamperland op 20 november 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 35; Brief van Secretaris naar afdeling Krabbendijke op 25 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar afdeling Stavenisse op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar afdeling Wemeldinge op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; “Toneel en Film: Chr. Film-Actie Zierikzee,” *Zierikzeesche Nieuwsbode*, 21 maart 1958, 10.

meer afgelegen Zeeuws gebied in vergelijking met de andere afdelingen. De meeste plaatsen liggen daarnaast aan of vlakbij de Zeeuwse wateren. Walcheren, het grootste Zeeuwse eiland waar Middelburg onderdeel van is. Bevat ook de plaatsen Wemeldinge en Krabbendijke. Deze laatste twee plaatsen liggen in vergelijking met de rest van de plaatsen relatief dicht bij elkaar.⁵⁹

Introductiefase: tot 1953

De introductiefase werd gekenmerkt door de nog aanhoudende financiële problemen en de veranderende houdingen van de kranten ten opzichte van de CEFA. Niet alle Zeeuwse kranten waren direct een voorstander van de CEFA. Ondanks dat de meeste kranten uit Zeeland in de jaren vijftig een christelijk-protestante ideologische signatuur hadden, was het vooral in de introductiefase dat een aantal kranten sceptisch waren over film als medium en daarmee ook over de CEFA. De redacties stonden hierdoor ook terughoudend ten opzichte van de capaciteiten van de CEFA. Ze waren niet zeker of de CEFA het vraagstuk rondom film wel kon op lossen. Dat er op dit gebied sprake was van “een vraagstuk” erkenden ze wel. De kranten zagen dat het medium populairder werd, maar vroegen zich ook af, of er in welke vorm dan ook een invulling aan het medium gegeven kon worden, die film geschikt kon maken voor de christelijk-protestante gemeenschap. De CEFA werd wel als kandidaat genoemd voor het oplossen van het vraagstuk, maar de kranten toonden zich nog onzeker over doelstellingen en activiteiten van de CEFA. De door de CEFA geprogrammeerde films zouden nog niet aansluiten op de evangelische boodschap die de gemeenschap wilde uitdragen en over de precieze doelstelling van de organisatie bestond onduidelijkheid. De films Engelse film *Pastor Hall* (1940) en de Franse film *De burght der stilte*, vertoond in 1947, worden hierbij als voorbeeld genoemd. Deze zouden te romantisch of te noodlottig zijn.⁶⁰ In de woorden van het *Zeeuwsch Dagblad*, eind augustus 1947:

“Het is ons eigenlijk nog steeds niet duidelijk of het nu in de bedoeling van de C.F.A. ligt om de film tot ons christelijk volksdeel te brengen, dan wel om dat volksdeel met de film vertrouwd te maken. Ook de lijst van de reeds vertoonde films geeft ons op deze vraag geen antwoord.”⁶¹

De berichtgeving in de kranten kwam niet altijd overeen met de informatie uit het archief. In het vorige hoofdstuk werd al genoemd dat in deze periode de organisatie financiële moeilijkheden ervoer, die aanhielden tot 1954. Het *Zeeuwsch Dagblad* schreef echter al in september 1951, onder

⁵⁹ Centraal Bureau voor Statistiek, “Bevolking 1950,” 19-47.

⁶⁰ *Krantenbank Zeeland*, “Periodieken”; “De C.F.A. en de cultuurstrijd,” *Zeeuwsch Dagblad*, 27 augustus, 1947, 1.

⁶¹ *Zeeuwsch Dagblad*, “De C.F.A. en de cultuurstrijd.”

verwijzing naar een landelijke CEFA-vergadering, dat de financiële problemen opgelost waren. Daarna werd in Zeeuwse kranten niets meer geschreven over financiële problemen bij de CEFA. Uit interne correspondentie in het archief van de landelijke CEFA komt naar voren dat spanningen omtrent de financiële situatie ook doorwerkten in de relatie met de leden in Zeeland. Zo schreef de heer Huser op drie januari en 21 juli 1949 in een brief aan de secretaris dat een aantal zaken hem niet duidelijk waren. Bijvoorbeeld: welke bedragen dienden door Middelburg afgedragen te worden aan de landelijke CEFA? Daarnaast was hij vanwege tekorten binnen de organisatie, verzocht om als lid van het hoofdbestuur een persoonlijke bijdrage van 300 gulden te leveren. Voor die tijd was dit een aanzienlijk bedrag. Hierover was hij erg verontwaardigd. Ook na 1951 bleven problemen omtrent financiën zich aandienen. Zo ontstond er een discussie tussen Huser en de landelijke CEFA omtrent vergoeding voor reiskosten begin 1955. Daarnaast is de afdeling Middelburg nalatig geweest in het sturen van haar financiële overzichten naar de landelijke CEFA, althans in ieder geval in 1954.⁶²

Een ander punt waarop de berichtgeving in de Zeeuwse pers niet strookte met de feitelijke situatie, betreft de mate waarin het CEFA-filmblad een succes was. Na het verschijnen van het eerste nummer van dat blad in september 1951, meldde het *Zeeuws Dagblad* op 20 september 1951 dat deze uitgave een groot succes was.⁶³ Feitelijke informatie over de verkoop van dit blad bood de CEFA niet. Tot een vervolg op het eerste nummer van dit blad is het overigens nooit gekomen. De CEFA noemt het volgende in het jaarverslag van 1953: *“Door gebrek aan geld, zowel bij het Hoofdbestuur als bij de afdelingen, is de uitgaven van ‘t filmblad bij één nummer gebleven.”*⁶⁴ Het feit dat het *Zeeuw Dagblad* in 1951 toch een groot succes noemde, wekt de impressie dat het CEFA voor de pers de zaken rooskleuriger afschilderde dan ze in werkelijkheid waren.

Groefase: 1953-1956

In deze fase werden de lokale omstandigheden en van bestaande- en mogelijke nieuwe CEFA-afdelingen in Zeeland in kaart gebracht. Zoals eerder genoemd, ervoer de CEFA vooral vanaf de tweede helft van de jaren vijftig steun van de Zeeuwse pers. Met als gevolg een toenemende hoeveelheid krantenartikelen in deze periode. De precieze redenen voor het verkrijgen van steun zijn niet te achterhalen uit de bronnenselectie. De CEFA nodigde overigens wel de Zeeuwse pers in deze fase uit om persbijeenkomsten bij te wonen, zo blijkt uit correspondentie met de redactie van het *Zeeuwsch Dagblad* uit Goes op 18 mei 1955. Zulke bijeenkomsten boden de CEFA de mogelijkheid

⁶² Jaarverslag 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; “Christelijke Film Actie vergaderde te Utrecht,” *Zeeuwsch Dagblad*, 20 september, 1951, 3; Brief van Secretaris naar afdeling Middelburg op 3 januari 1949, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 34; Brief van Secretaris naar afdeling Middelburg op 21 juli 1949, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 34; Brief van Secretaris naar de Besturen van alle afdelingen op 23 april 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 35.

⁶³ *Zeeuwsch Dagblad*, “Christelijke Film Actie,” 3.

⁶⁴ Jaarverslag 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.2.

zichzelf op een positieve manier te profileren tegenover de pers. Naar aanleiding van deze bijeenkomsten werd er veelal met lof gesproken over het werk dat de CEFA verrichtte. Deze positieve berichten over de CEFA gingen vaak gepaard met opmerkingen over de moeilijkheden die de CEFA ervoer door de strijd met de NBB. Dit blijkt onder andere uit koppen in Zeeuwse kranten als: *“Uitvloeisel van geschil: Christelijke Film Actie voelt zich bedreigd: Bioscoop Bond te monopolistisch?”*⁶⁵ Ook uit correspondentie met de onofficiële afdeling in Stavenisse in 1956 laat zich afleiden dat de strijd met de NBB een factor was. In Stavenisse mocht men gerust CEFA-films vertonen van de landelijke CEFA. Bioscoopfilms die geleverd waren door een NBB-lid, mochten echter alleen in besloten kring worden vertoond. Overigens schreef de CEFA dat bioscoopfilms wel vertoond mochten worden, wanneer er geen bioscoop in de buurt was. Vermoedelijk was er dan namelijk geen NBB lid in de buurt die de CEFA kan controleren. Uit de bronnenselectie is niet duidelijk geworden of de CEFA dit ook zo communiceerde naar andere plaatselijke afdelingen. Zoals gezegd: Groeide de CEFA met name in plattelandsgebieden. Dit waren vaak kleinere plaatsen die geen eigen bioscoop hadden. Het omzeilen van de NBB, zoals in Stavenisse, kan daarom een factor zijn voor het succes in de plattelandsgebieden. Immers leidde het vertonen van films in het openbaar mogelijk tot meer inkomsten, omdat er zo meer toeschouwers aangetrokken konden worden.⁶⁶

Ook in deze fase is er een tegenstrijdigheid te ontdekken tussen het CEFA-archief en de krantenartikelen. Uit dat laatste materiaal valt op te maken dat het *Zeeuwsch Dagblad* in december 1955 schreef over een nieuwe afdeling in Krabbendijke. Echter concludeerde ik eerder al dat Krabbendijke tot in ieder geval 1956 een onofficiële afdeling was. Een nieuwe plaatselijke afdeling in Krabbendijke kan er dus niet zijn bijgekomen in 1955. Overigens werd er door de CEFA wel met meerdere plaatsen in Zeeland gecorrespondeerd over een mogelijke oprichting, gedurende deze groeifase. Dit betrok de plaatsen Baarland, Goes, Kamperland, Stavenisse, Vlissingen Wemeldinge.⁶⁷

De secretaris van het hoofdbestuur, de heer Voogd, voorzag deze plaatsen van een stappenplan om tot oprichting te komen, althans zo blijkt uit correspondentie op vijf februari 1954 met een in de CEFA geïnteresseerde uit Goes. De eerste stap uit dit stappenplan was: Het zoeken van contact met jongeren en ouderen binnen de kerk. Zo kon er een interkerkelijke commissie opgericht worden. Ook diende de persoon in kwestie ter ondersteuning het woord te verspreiden over de

⁶⁵ *“Uitvloeisel van geschil: Christelijke Film Actie voelt zich bedreigd: Bioscoop Bond te monopolistisch?”* *Provinciaalse Zeeuwse Courant*, 12 november, 1954, 13.

⁶⁶ Brief van Secretaris naar Goes op 18 mei 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 36; Brief van Secretaris naar afdeling Stavenisse op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37.

⁶⁷ *“Stichting in 25 gemeenten: Snelle groei van de C.F.A.”* *Zeeuwsch Dagblad*, 7 december, 1955, 4; Brief van Secretaris naar afdeling Kamperland op 20 november 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 35; Brief van Secretaris naar afdeling Baarland 12 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 36; Brief van Secretaris naar afdeling Stavenisse op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar afdeling Wemeldinge op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar Goes op 18 mei 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 36.

doelen van de CEFA en daarnaast de strijd met de NBB. Dit zou tot uiting kunnen komen in het lokale kerkblad. Daarnaast werden er instructies gegeven over hoe een filmvertoningsavond georganiseerd kon worden, inclusief een begroting voor inkomsten en uitgaven.⁶⁸

Er valt geen duidelijkheid te ontdekken over de daadwerkelijke oprichting van deze afdelingen. Sterker nog de landelijke CEFA was naar eigen zeggen al een jaar bezig om een afdeling in Goes op te richten, zo blijkt uit een brief naar geïnteresseerden in Baarland, in 1955. Uit die brief valt tevens op te maken dat de Christelijke-Hervormde gemeenschap zich niet kon vinden in de activiteiten van de CEFA en weerde daarom de CEFA in meerdere plaatsen in Zeeland. Uit een brief naar Wemeldinge uit 1956 blijkt dat de CEFA niet wil stoken in deze gemeenten, maar zich wel richt op het aanvechten van de hervormden binnen de synodale kringen.⁶⁹

De landelijke CEFA concludeerde in deze periode dat zij organisatorisch de zaak nog niet volledig op orde had, zo blijkt uit correspondentie naar alle afdelingen op 23 april 1954. De Staatssecretaris van Financiën had opgemerkt dat de CEFA geen omzetbelasting had betaald sinds de oprichting in 1946. De staatsecretaris van financiën had de CEFA een kwijtschelding toegekend voor de periode tot aan 1953. Voor het seizoen 1953 en 1954 dienden echter alle plaatselijke afdelingen van de CEFA omzetbelasting te betalen over de georganiseerde filmavonden. De landelijke CEFA had voor administratieve doeleinden hiervoor van elke afdeling, een aantal documenten nodig. Namelijk, een overzicht van de georganiseerde activiteiten, de lijst van de films die getoond werden door de plaatselijke afdeling en die tegelijkertijd goedgekeurd waren door de landelijke CEFA, de inkomsten hiervan, de winst- en verliesrekening en de contributie die betaald diende te worden. Slechts een handvol afdelingen had tot dan toe gereageerd op dit verzoek, blijkt uit dezelfde brief. Dergelijke informatie over de plaatselijke CEFA-afdelingen is op basis van de huidige selectie van bronnen uit het CEFA-archief niet gevonden. Zelfs na een herinnering voor het naleven van de statuten en reglementen, reageerde het overgrote deel niet, inclusief de afdeling Middelburg. Dit had tot gevolg dat de landelijke CEFA weinig inzicht had in de activiteiten van de plaatselijke afdelingen.⁷⁰ De CEFA betreunde naast dit evidente gebrek aan interne discipline in 1956 ook de tegenvallende uitbreiding van de organisatie in Zeeland: *“Het Hoofdbestuur vond de uitbreiding van de CEFA in Zeeland zeer slecht gaan. We hebben er 2 afdelingen.”*⁷¹

⁶⁸ Brief van Secretaris naar afdeling Kamperland op 20 november 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 35; Brief van Secretaris naar afdeling Krabbendijke op 25 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar afdeling Wemeldinge op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37.

⁶⁹ Brief van Secretaris naar afdeling Baarland 12 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 36; Brief van Secretaris naar afdeling Wemeldinge op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37;

Vergadering van het Dagelijks Bestuur op 17 november 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 3, inv.nr. 15, f.1

⁷⁰ Brief van Secretaris aan Bestuur van alle afdelingen op 23 april 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr. 35.

⁷¹ Secretaris naar afdeling Stavenisse op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37.

Bij het uitbouwen van de organisatie speelden lokale omstandigheden een flinke rol, zo komt naar voren uit een mededelingenoverzicht in het CEFA-archief uit 1953. Er was een aantal afdelingen die afweken van het standaard die de CEFA trachtte aan te houden, zoals de afdeling in Middelburg. De meeste afdelingen waren organiseerden hun voorstellingen in verenigingsgebouwen of kerken. In Middelburg huurde de afdeling echter een zaal bij de plaatselijke Schouwburg bioscoop. Daarnaast had de landelijke CEFA gekozen voor de zogenaamde 'smalfilms' als standaard type film dat gebruikt werd tijdens vertoningsavonden. In de zaal in Middelburg was het technisch gezien niet mogelijk om smalfilms te draaien. Daarom was de afdeling genoodzaakt 'normaalfilms' af te spelen. De CEFA huurde echter omwille van kosten alleen smallfilms bij verhuurkantoren. Met als resultaat dat de afdeling Middelburg op eigen initiatief films huurde van de Schouwburg. Wel werd er vertrouwen uitgesproken in de kennis van de heer Huser met betrekking tot het selecteren van films. Het *Zeeuwsch Dagblad* schreef in maart 1956 bijvoorbeeld over de prachtige en bekende Amerikaanse films *Watervogels* (1952) en de *City Lights* (1931). Uit het jaarverslag van 1953 bleek dat verschillende plaatselijke afdelingen op eigen initiatief films huurden bij het N.F.I. Het zou kunnen dat Middelburg dit ook deed, maar dit kon niet bevestigd worden uit de bronnenselectie.⁷²

Volwassen fase: 1956-1960

De Zeeuwse filmtournee uit 1956 markeert de overgang van de groeifase naar de volwassenfase. Ondanks dat er in deze fase meer afdelingen opgericht werden in Zeeland, hield daarnaast de mijdingsgedachte in sommige gereformeerde kringen stand. Dat werkte ook door in de persaandacht die de CEFA kreeg. Zeeuwse kranten meden bijvoorbeeld niet alleen film als medium, maar ook de CEFA. Dit waren het *Zeeuwsch Dagblad*, de *Zeeuwsche Kerkbode* en *Eilanden-nieuws*. Dit blijkt in ieder geval uit het volgende krantenbericht van het gereformeerde dagblad *Eilanden-Nieuws* op 7 maart 1956:

*“Maar we hebben ook niet de indruk dat de Christelijke Filmactie in staat zal zijn een oplossing te geven. [...] laten we ons geld en onze tijd niet verspillen aan de bioscoop, want die zaak is het niet waard, afgezien nog van het feit dat het gezin erdoor wordt ontwricht.”*⁷³

⁷² Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 14, inv.nr. 84; Algemene vergadering op 19 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.1-2; Vergadering van het Dagelijks Bestuur op 14 september 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 3, inv.nr. 15, f.1-3; Jaarverslag 1953, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 5, inv.nr. 28, f.1; "Christelijke Film Actie Middelburg," *Zeeuwsch Dagblad*, 3 Maart, 1956, 9.

⁷³ "Een oordeel over de film," *Eilanden-Nieuws*, 7 maart, 1956, 1.

Zoals eerder gezegd: sommige hervormden hielden er eveneens een mijdende houding op na. Door de vele afsplitsingen binnen de protestant-christelijke zuil waren er verschillende houdingen omtrent film. Volgens Thissen en Van der Velden volhardden de meest conservatieve orthodoxe gemeenschappen in een totale afwijzing van dit medium. Een voorbeeld van een dergelijke afgesplitste gemeenschap was de Gereformeerde Bond binnen de Hervormde Kerk.⁷⁴

Ook Hes stelt dat de hervormde gemeenschap andere belangen en standpunten had inzake het vraagstuk film dan de *mainstream* gereformeerden. Zo zouden deze hervormden wel en ook in algemene zin openstaan voor samenwerking met de bij de NBB aangesloten bioscopen. Hiermee bood deze gemeenschap een alternatief voor de CEFA.⁷⁵ Ook het *Zeeuwsch Dagblad* bracht de hervormden in verband met een eigen organisatie voor het medium film, namelijk Stichting Filmcentrum. Deze stichting is opgericht in de herfst van 1949, zo schreef het dagblad op 3 november 1949. Anders dan de CEFA, richtte deze stichting zich op filmvoorlichting in plaats van vertoning. Het Filmcentrum stelde dan ook dat zij in relatie tot film een andere visie had dan de CEFA. Daarnaast was deze stichting vanuit de kerk opgericht, in tegenstelling tot de CEFA. In het bestuur van de CEFA zaten dan wel kerklieden, maar deze vertegenwoordigden de kerk niet. Samenwerkingspogingen tussen de CEFA en Filmcentrum liepen vaak stuk volgens het Filmcentrum, zo blijkt uit een artikel in het *Zeeuwsch Dagblad* in juli 1958. Dit had volgens de stichting te maken met de erbarmelijke kwaliteit van de filmcatalogus van de CEFA. Welke films daar precies in stonden wordt niet duidelijk uit het bericht, maar deze catalogus zou goeddeels bestaan uit films die door de rest van het volk niet werden gekeken. Met dit laatste punt was de CEFA het overigens eens. Zij vertoonde naar eigen zeggen films die verdwenen waren uit het repertoire van de bij de NBB aangesloten distributeurs. De CEFA stelde dat dit echter wel kwalitatief goede films zouden zijn. Hoe dan ook: het *Zeeuwsch Dagblad* schreef dus niet alleen positief over de CEFA. De CEFA vond het overigens maar vreemd dat het dagblad een neutrale houding aannam.⁷⁶

Door de mijdende houding van de hervormden in Zeeland had de CEFA moeite om rechtsgeldige afdelingen op te richten in deze provincie. Behalve in Goes, werden de hervormden de CEFA namelijk ook in andere plaatsen in Zeeland, zoals Baarland, Kamperland en Wemeldinge. Het waren de hervormden en vermoedelijk betrof het hier zogenoemde "Doorbraak-Hervormden" binnen de hervormde kerk, die in deze plaatsen werden aangesteld in de lokale synodale commissies. Althans zo wordt het verwoord in correspondentie met een geïnteresseerde uit

⁷⁴ Thissen, en Van der Velden, "De tweede helix," 26.

⁷⁵ Hes, *in de ban*, 126.

⁷⁶ "Stichting Filmcentrum Ned. Herv. Kerk," *Zeeuwsch Dagblad*, 3 november, 1949, 3; "Filmcentrum wil kerkelijk journaal brengen: Huidige nieuws draagt teveel bij aan rooms-katholiek karakter," *Zeeuwsch Dagblad*, 3 juli, 1958, 3; "Ontmoetingsbijeenkomst van de Stichting Filmcentrum," *Film*, 1 juli, 1959, 17; "Christelijke Filmactie wint langzaam terrein: Nog veel kloekmoedigheid nodig," *Zeeuwsch Dagblad*, 2 april, 1957, 3; Vergadering met het Hoofdbestuur en Raad van Advies op 30 december 1960, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr 22, f.1.

Wemeldinge in de herfst van 1956. De invloed van die hervormden was kennelijk groot genoeg om de vorming van volwaardige CEFA-afdelingen te kunnen blokkeren. Met als gevolg dat deze afdelingen niet konden profiteren van de gemakken van een volwaardige, rechtsgeldige afdeling, zoals bijvoorbeeld de kortingen op filmhuur en het gebruik van de naam en het promotiemateriaal van de CEFA. De CEFA verhuurde overigens wel films aan dergelijke onofficiële afdelingen.⁷⁷

Het *Zeeuwsch Dagblad* bleef een onderwerp van gesprek bij de CEFA. In 1956 werd er een gezamenlijke filmtournee georganiseerd bijvoorbeeld. Onder de vlag van de CEFA organiseerde de krant filmavonden in 24 Zeeuwse plaatsen, op alle eilanden van de provincie. Ondanks eerdere berichten over de stroeve samenwerkingen tussen de hervormden en de CEFA, werd de laatste voorstelling in een hervormde kerk te Haamstede gehouden. De CEFA schreef in 1957 dat Zeeland een moeilijke provincie is en dat niet elke plaats enthousiast was over de tour. Vooral financieel gezien had het weinig opgeleverd. Dit was volgens de CEFA te wijten aan de organisatorische onkunde van het dagblad. De krant schreef daarentegen vol enthousiasme over het succes van de tour en concludeerde dat ook onder jongeren de krant populair moest zijn. Aangezien het vooral jongeren waren die naar de filmavonden toekwamen en zij de krant dus wel gelezen moesten hebben. Het lijkt er daarom op dat deze krant vooral op zoek was naar meer lezers, in plaats van zich te bekommeren om het welzijn van de CEFA.⁷⁸ In het *Zeeuwsch Dagblad* werd op 16 september 1958 melding gemaakt dat de kerken meer interesse zouden krijgen in het werk van de CEFA. Om welke kerken dit zou gaan, werd niet gespecificeerd door de krant. Ondanks dat het bericht bijna twee jaar na de correspondentie gepubliceerd is, kon er uit de bronnenselectie geen aanleiding gevonden worden dat de mijdingsgedachte vanuit de kerkelijke gemeenschappen in positieve zin drastisch veranderd was.⁷⁹

Meer tegenstrijdigheden zijn ontdekt tussen de interne documentatie van de CEFA en hoe deze organisatie besproken werd in de pers. Zo zou de CEFA financieel onaantastbaar worden in 1959 schreef het *Zeeuwsch Dagblad* in 1958. Dit zou komen door afschrijvingen, maar werd verder niet nader toegelicht. In de bronnenselectie uit het archief was over deze kwestie echter niks te vinden. Daarnaast schreef de krant in 1956 dat de afdeling Middelburg nauw samenwerkte met de

⁷⁷ Brief van Secretaris naar afdeling Kamperland op 20 november 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 35;

Brief van Secretaris naar afdeling Baarland 12 maart 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 36; Brief van Secretaris naar afdeling Stavenisse op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar afdeling Wemeldinge op 27 oktober 1956, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 37; Brief van Secretaris naar Goes op 18 mei 1955, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr 36.

⁷⁸ "Eerste Filmtournee van ons blad is geslaagd: In 24 plaatsen werden filmavonden belegd," *Zeeuwsch Dagblad*, 10 november, 1956, 9; Vergadering van het Algemeen Bestuur op 16 februari 1957, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr 23, f.2-3.

⁷⁹ *Zeeuwsch dagblad*, "Christelijke Film Actie Middelburg," 9; Brief van Secretaris aan Bestuur van alle afdelingen op 23 april 1954, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 6, inv.nr. 35.

landelijke CEFA voor het selecteren van films. In kringen van het landelijk bestuur klonk echter keer op keer de klacht dat men nauwelijks enig zicht had op wat er gebeurde bij de plaatselijke afdelingen in Zeeland.⁸⁰

De spanningen tussen het *Zeeuwsch Dagblad* en de CEFA liepen verder op in deze fase. Het *Zeeuwsch Dagblad* werd namelijk volgens de CEFA geprezen door de NBB, althans zo blijkt uit het verslag van de algemene vergadering in oktober 1960. Dit zou te maken hebben met de recensies die deze krant schreef. Met deze recensies zou de krant proberen het protestantse volk te enthousiasmeren voor films die werden vertoond in reguliere bioscopen, geëxpliteerd door leden van de NBB.⁸¹ De voorzitter van de CEFA merkte daarbij op: "De redactie van het 'Zeeuws Dagblad' moge haar geweten onderzoeken, of zij wel gelukkig moet zijn met deze lof."⁸² Bij de aanwezige verslaggever van het *Zeeuws Dagblad* schoten deze woorden overduidelijk in het verkeerde keelgat. Bij wijze van protest verliet hij onmiddellijk de vergadering.

Ondanks dat de jaren zestig buiten de scope van dit onderzoek vallen, wil ik toch even stilstaan bij de standpunten van Hes omtrent de ontwikkelingen van de CEFA in de jaren zestig. Hes noemt namelijk een aantal oorzaken die ten grondslag lagen aan het uitblijvende succes van het werk van de CEFA. Zo wordt er meer perspectief geboden omtrent de ontwikkelingen in de jaren vijftig. Een aantal van deze oorzaken zijn namelijk ook al in de jaren vijftig zichtbaar. Deze heb ik hierboven al beschreven, dit zijn: De mijdingsgedachte binnen enerzijds de eigen gereformeerde kringen en anderzijds in een deel van de hervormde kringen. Andere factoren die gelijkenissen vertoonden met de besproken thema's uit dit hoofdstuk waren: De christelijke dagbladpers zag zichzelf genoodzaakt om verslag te doen van films, ook als die vertoond werden in reguliere bioscopen, vanwege de toenemende populariteit van het medium. Dit in de vorm van bijvoorbeeld recensies. Hes stelt daarbij dat de plaatselijke afdelingen niet de ideale werkvorm waren voor dergelijke verenigingen, zoals de CEFA. In plaats van plaatselijke afdelingen die bij een landelijke vereniging waren aangesloten, ontstonden er volgens Hes namelijk meer en meer losse filmsociëteiten. Wat hier in de loop van de jaren vijftig nog eens bijkwam, was de opkomst van het medium televisie, die onder het deel van het publiek dat wel warmliep voor de CEFA de interesse op den duur toch weer deed dalen.⁸³ Uiteindelijk zou dit alles ertoe leiden dat de CEFA als zelfstandige protestant-christelijke organisatie verdween. Per 1 oktober 1967 ging de CEFA samen met de Stichting Filmcentrum en de Katholieke Film Actie op in het interconfessionele Bureau Filmvoorlichting- en documentatie.⁸⁴

⁸⁰ "Christelijke Filmactie groeit nog steeds," *Zeeuwsch Dagblad*, 16 september 1958, 3.

⁸¹ Algemene vergadering op 19 oktober 1960, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.2-3.

⁸² Algemene vergadering op 19 oktober 1960, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 4, inv.nr. 23, f.3.

⁸³ Hes, *in de ban*, 126-27.

⁸⁴ "KFC opgeheven: Niet uit principiële overwegingen," *De Tijd*, 21 september, 1967, 3.

Samenvattend kan er gesteld worden dat ook in Zeeland het aantal afdelingen en activiteiten pas in de tweede helft van de jaren vijftig toenam. Ondanks de groei liep Zeeland in vergelijking met andere provincies waar de CEFA actief was, achterop. Naast de landelijke problemen die de vereniging ervoer met de NBB en de consolidatie van de organisatie, hadden deze problemen ook op lokaal niveau hun doorwerking volgens de CEFA. In ieder geval in Middelburg had men echter geen problemen om films te vertonen bij de bij de NBB aangesloten Schouwburg-bioscoop. Ook in de kleinere plaatsen zonder bioscoop verwachtte de landelijke CEFA geen problemen met leden van de NBB. Het lijkt er daarom op dat ook hier lokale omstandigheden een rol spelen. Tot laat in de jaren vijftig was er bij het landelijk bestuur echter maar weinig inzicht in de activiteiten van plaatselijke afdelingen in Zeeland. Het is daarom op basis van de huidige bronnenselectie niet mogelijk meer te zeggen over de relatie met de NBB in Zeeland.

Daarnaast waren er in Zeeland lokale omstandigheden die bijdroegen aan het uitblijvende succes. Een van die omstandigheden was de houding die de Zeeuwse pers innam. Waar de pers in het begin nog een mijdende houding had, veranderde dit later in de jaren vijftig naar een positievere houding ten aanzien van de CEFA. Wat de Zeeuwse kranten daarbij meldden over de CEFA, strookt echter niet met de interne berichtgeving van de CEFA zelf. Vaak werd de CEFA te positief geprofileerd in de pers. Daarnaast schreef de christelijke pers ook positief over de concurrenten van de CEFA, die niet dezelfde evangelische boodschap wilden uitdragen. Een andere oorzaak was de afwijzende houding ten aanzien van de CEFA vanuit de hervormde gemeenschap in Zeeland, waardoor mogelijkheden tot groei beperkt werden.

Conclusie

In dit laatste hoofdstuk zal ik antwoord geven op mijn hoofdvraag: Hoe hielp de Christelijke Film Actie mede vorm te geven aan filmvertoning en -consumptie in Zeeland in de jaren vijftig? Op basis van bovenstaande resultaten, concludeer ik dat de CEFA een gematigde rol speelde in filmcultuurvorming in Zeeland. Het merendeel van de jaren vijftig bleven de activiteiten beperkt en groeide de vereniging niet in deze provincie. Op basis van het aantal afdelingen, slechts twee, liep Zeeland in vergelijking met andere provincies achterop.

Hier lag een aantal oorzaken aan ten grondslag. Ten eerste de aanhoudende mijdende houding jegens de film in protestants-christelijke kring. De CEFA was weliswaar zelf een protestants-christelijke organisatie, maar slaagde er niet in om bij het gewone kerkvolk die houding op grote schaal te doorbreken. In lijn daarmee, reageerden ook Gereformeerde kranten in Zeeland niet altijd vol enthousiasme op het werk van de CEFA. In de jaren vijftig waren het niet alleen gereformeerden

uit de eigen kerkelijke gemeenschap, maar ook de hervormde kerkelijke gemeenschap in Zeeland die een afkeurende houding had. Enige nuance dient hier aangebracht te worden in het licht van de vele afsplitsingen binnen de hervormde gemeenschap. Volgens Thissen en Van der Velden waren er ook binnen de hervormde kerk zeer conservatieve orthodoxe gemeenschappen, zoals de Gereformeerde Bond. Deze gemeenschappen hielden er met betrekking tot film, in vergelijking met andere hervormde of “gewoon” gereformeerde gemeenschappen, een meer radicale afkeurende houding op na.⁸⁵ Vanuit de hervormde gemeenschap werd overigens op landelijk niveau wel een eigen stichting opgericht in 1949, namelijk Stichting Filmcentrum, die juist weer heel “liberaal” was. In algemene zin weerk de visie op film van deze stichting ook af van die van de CEFA. Stichting Filmcentrum had bijvoorbeeld geen afkeurende houding tegen reguliere bioscopen en richtte zich op voorlichting in plaats van vertoning. Vaak hadden echter de heel strikte hervormden de overhand in de lokale synodale commissies in Zeeland. Met als gevolg dat het oprichten van CEFA-afdelingen moeilijk was in bijvoorbeeld Goes, Baarland, Kamperland en Wemeldinge.

Een tweede belangrijke factor was de monopoliepositie van de NBB, waardoor deze brancheorganisatie de CEFA effectief kon weren uit de filmsector. Dit had als gevolg dat de CEFA alleen films kon huren, kopen en vertonen waar de NBB geen winst (meer) in zag, zoals *A man called Peter* (1955). De lokale exploitanten – leden van de NBB dus – wilden daarnaast niet dat de verhuurkantoren leverden aan de CEFA. Zij dreigden met een boycot. De CEFA zou immers invloed hebben op de inkomsten van de exploitanten. Voor de CEFA in Zeeland uitte dit zich doordat de landelijke CFA de onofficiële afdeling in Stavenisse waarschuwde voor de NBB. De plaatselijke afdeling mocht bijvoorbeeld CEFA-films gerust vertonen, maar bioscoopfilms, afkomstig van de NBB, mochten alleen in besloten kringen vertoond worden. Echter stelde de CEFA dat men wel bioscoopfilms in Stavenisse kon vertonen omdat er geen bioscoop aanwezig was in Stavenisse. De CEFA verwachtte in plaatsen zonder bioscoop geen aanvaringen met NBB-leden. Pas aan het einde van de jaren vijftig kwam de CEFA bij de NBB op de lijst van geen bezwaar te staan en konden ze in theorie zonder problemen films afnemen. Echter in de praktijk bleven de lokale exploitanten de plaatselijke CEFA-afdelingen weren, al leken de afdelingen in Zeeland hier geen problemen van te ondervinden.

Beide externe factoren droegen bij aan een derde handicap waarmee de CEFA intern te kampen had, namelijk de lang aanhoudende problemen omtrent het structureren en consolideren van de organisatie. Dit gold voor zowel de landelijke organisatie, als voor de plaatselijke afdelingen in Zeeland. De afdeling in Middelburg maakte bijvoorbeeld geen gebruik van de landelijke CEFA-projectie standaard, die uitging van de vertoning van smalfilm. Dit omdat zij niet in een kerk of

⁸⁵ Thissen, en Van der Velden, “De tweede helix,” 26.

verenigingsgebouw haar avonden organiseerde, maar in een plaatselijke bioscoop, die alleen 35 mm normaalfilm kon projecteren. Ook interne communicatieproblemen droegen bij aan de moeilijkheden omtrent het consolideren van de organisatie. Plaatselijke afdelingen, zoals die in Zeeland zouden de landelijke organisatie niet op de hoogte houden van de activiteiten. Zelfs niet wanneer hier om gevraagd werd. Dit gold ook voor het aanleveren van contributiegelden en donaties. Ook zou blijken dat veel plaatselijke afdelingen en later de projectiecentrales zich op eigen initiatief wendden tot filmverhuurkantoren. Er werd door de projectiecentrales en afdelingen dus niet alleen maar gebruik gemaakt van het aanbod van de landelijke CEFA. Deze factoren bemoeilijkten de groei van de organisatie en zorgden ervoor dat, zeker gedurende de beginfase, de organisatie financiële beperkingen had.

De CEFA wilde met het uitvoeren van haar activiteiten de volgende doelstelling behalen: *“De vereniging heeft ten doel het dienstbaar maken van de film aan de geestelijke, zedelijke en culturele ontwikkeling van ons volk.”*⁸⁶ In Zeeland kwam dit tot uiting door middel van het organiseren van filmvertoningsavonden. Tot aan 1956 had Zeeland twee plaatselijke afdelingen. Middelburg was een van deze twee plaatsen. Het aantal leden en filmvoorstellingen in Middelburg, is van 340 in 1946 tot 1956 niet gegroeid. Krabbendijke zou de andere afdeling zijn, echter was deze afdeling geen officieel rechtspersoon en daardoor geen officieel lid van de CEFA. De landelijke organisatie concludeerde dat vooral kleine plattelandsplaatsen zonder een eigen bioscoop, een afdeling kregen. Deze trend was ook waarneembaar in Zeeland. Een factor die mogelijk meespeelt in deze groei is, zoals gezegd: de afwezigheid van NBB-leden. Van 1956 tot aan 1959 groeide het aantal afdelingen van twee naar acht. Tot deze afdelingen behoorden naast Middelburg en Krabbendijke, in ieder geval Zierikzee, Kamperland, Stavenisse en Wemeldinge. Net als Krabbendijke, huurde de helft van deze afdelingen wel films van de CEFA, maar voldeden ze strikt genomen niet aan de eisen van het CEFA-lidmaatschap omdat ze niet als eigenstandige rechtspersoon, zoals een vereniging of stichting, waren georganiseerd. Deze afdelingen konden hierdoor ook geen gebruik maken van alle faciliteiten van de CEFA. Het inzetten van plaatselijke afdelingen, bleek dus in Zeeland niet de ideale werkvorm te zijn.

De interne spanningen waarmee de CEFA te kampen had kwamen niet tot uiting in de berichtgeving door de dagbladers van Zeeland. De informatie in de dagbladen week op dat punt vaak af van de informatie uit de archiefstukken van de CEFA zelf. Kranten hadden de neiging om thema's als groei en financiën rooskleuriger weer te geven dan de feiten rechtvaardigden. Vooral het *Zeeuwsch Dagblad* schreef veel en in positieve zin over de CEFA. Het kwam zelfs tot een samenwerking. Samen hebben CEFA en *Zeeuws Dagblad* in 1957 een filmtournee georganiseerd. Tijdens deze tournee werden 24 plaatsen bezocht. Maar hun partnerschap was van tijdelijke aard.

⁸⁶ Statuten en huishoudelijke reglementen, HDNP, Archief CEFA, 335, doos 1, inv.nr. 1, f.3.

Eind jaren vijftig kwam het tot een breuk, omdat de CEFA vond dat het *Zeeuws Dagblad* in zijn berichtgeving over het vraagstuk film toch te neutraal bleef en te weinig engagement aan de dag legde voor de positieve en actieve participatie in de filmcultuur, zoals de CEFA die voorstond. De evangelische boodschap die de CEFA via de christelijke pers wilde uiten, kwam hoe dan ook niet volledig tot zijn uiting in de pers.

Met deze casestudy over de rol van de CEFA in de filmcultuur in Zeeland in de jaren vijftig, heb ik een eerste stap gezet in het in kaart brengen van filmcultuurvorming in Zeeland na de oorlog. Werkend binnen de traditie van de New Cinema History heb ik het heuristische model van Thissen en Van der Velden gehanteerd om de eigenschappen van deze filmcultuurvorming te inventariseren. Door een empirisch historisch bronnenonderzoek te doen, heb ik gepoogd de verhalen en handelingspraktijken omtrent de CEFA te beschrijven. Het interpreteren van de primaire bronnen diende als basis voor mijn betoog. Die bronnen zijn de digitale kranten uit de Krantenbank Zeeland en de documenten uit het CEFA-archief.

Gezien het beperkte bestek van dit onderzoek, zijn een aantal factoren van het model van Thissen en Van der Velden niet geïncorporeerd binnen dit onderzoek. De nadruk lag met name op het in kaart brengen van de verhalen en handelingspraktijken omtrent CEFA in Zeeland, voor zover te traceren in het CEFA-archief en de Zeeuwse dagbladpers. De fysieke infrastructures die de filmcultuur in Zeeland ondersteunen, zouden bijvoorbeeld ook in kaart moeten worden gebracht, inclusief de gebouwen die géén reguliere bioscoop herbergden, maar wel werden gebruikt voor filmvertoningen.

Ook ten aanzien van het functioneren van de CEFA als organisatie en haar activiteiten blijven er naar aanleiding van dit onderzoek nog vragen onbeantwoord. Hoe zag het proces van films huren er bijvoorbeeld uit in de periode dat de CEFA gewerd werd door de NBB? Waar kwamen toen de films vandaan? De plaatselijke afdelingen en projectiecentrales huurden op eigen initiatief vaak films, buiten de CEFA om. Hoe ging dit in zijn werk? Wie waren hierbij betrokken? En om welke films ging het? Een completer beeld zou dus geschetst kunnen worden wanneer de rol van de CEFA geplaatst wordt binnen de context van andere, actief bij de vormgeving van de filmcultuur in Zeeland betrokken partijen. Bijvoorbeeld het reguliere bioscoopbedrijf en haar landelijke belangenvertegenwoordiger de NBB, waarvan de rol in dit onderzoek alleen zijdelings is belicht vanuit het CEFA-perspectief. Wat valt er meer in detail te achterhalen over de relatie tussen de CEFA en de NBB bijvoorbeeld en waarom precies werd de CEFA in eerste instantie niet toegelaten tot de NBB? Waarom zijn lokale, bij de NBB aangesloten exploitanten de CEFA gaan boycotten? Wat is hierin de rol van de verhuurbedrijven en hoe ging het NBB-bestuur hier mee om? Het huidige corpus van primaire bronnen in dit onderzoek, bevat vooral informatie over de landelijke CEFA. Om een complexer beeld te schetsen van de rol van de CEFA in Zeeland en om inzicht te bieden in de andere

factoren uit het model van Thissen en Van der Velden, kan met een vervolgonderzoek ook gebruik worden gemaakt van 'Oral History'.⁸⁷ Daarnaast zou het archief van de NBB geraadpleegd kunnen worden, om een breder, op meer bronnen gebaseerd beeld te schetsen van filmcultuurvorming in naoorlogse plattelandsgebieden, zoals Zeeland.

Dit onderzoek naar de rol van de CEFA geeft daarbij een aanzet voor verdere filmgeschiedschrijving in naoorlogse plattelandsgebieden, zoals Zeeland. Meer invulling dient daarom te worden gegeven aan de filmcultuurvorming binnen andere kerkelijke gezindtes uit de protestants-christelijke zuil. Pas dan kan meer inzicht worden verkregen in de eventuele heterogeniteit die deze bevolkingsgroep uit Zeeland kenmerkt in de jaren vijftig.

⁸⁷ Thissen, en Van der Velden, "De tweede helix," 24.

Literatuurlijst

Secundaire literatuur

Allen, Robert, C. 'Decentering Historical Audience Studies: A Modest Proposal.' In *Hollywood in the Neighborhood*, edited by Fuller- Seeley, 22. Berkeley: University of California Press, 2008.

Aveyard, Karina. *Lure of the Big Screen: Cinema in Rural Australia and the United Kingdom*. Bristol: Intellect Press, 2014.

Boone, Marc. *Historici en hun metier: Een inleiding tot de historische kritiek* 4^e editie. Gent: Academia Press, 2015.

Burg, J, Van den, en J.H.J. Van den Heuvel. *Film en overheidsbeleid: Van censuur naar zelfregulering*. 's-Gravenhage: SDU-uitgeverij, 1991.

Centraal Bureau voor Statistiek, *Bevolking der gemeenten in Nederland op 1 januari 1950* (Utrecht: Uitgeversmaatschappij W. De Haan NV, 1950), 8, 33.

Centraal Bureau voor Statistiek. *Vrije-tijdbesteding in Nederland: Winter 1955/'56, Deel 3, Bioscoopbezoek*. Utrecht: Uitgeversmaatschappij W. De Haan NV, 1957.

Dibbets, Karel. "Het taboe van de Nederlandse filmcultuur: neutraal in een verzuild land." *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 9.2 (2006) 46-64.

Kessler, Frank. "Ongepubliceerd instructie document." Universiteit van Utrecht.

Hes, Jan. *in de ban van het beeld*. Assen: Van Gorcum & Comp. B.V., 1972.

Heuvel, J.H.J. Van den. *De moraliserende overheid: Een eeuw filmbeleid*. Utrecht: Lemma BV, 2004.

Hogenkamp, Albert Peter. "Bewegende beelden in eigen kring: de protestants-christelijke vakbeweging en het medium film 1932-1959." In *niet voor het gewin: not-for-profit ondernemingen van de christelijk-sociale beweging in Nederland*. Samengesteld door G.J. Schutte. Amsterdam- Utrecht: Uitgeverij Aksant/CNV, 2005.

Klepper, S. "Industry Life Cycles." *Industrial and Corporate Change*. 6 no.1 (1997): 145-46. Oxford University Press.

Knippenberg, Hans. "Polarisatie en versnippering: kerk en godsdienst rond 1900." In *Nederland een eeuw geleden geteld: Een terugblik op de samenleving rond 1900*, samengesteld door J.G.S.J. van Maarsenveen en P.K. Doorn, 131-157:144. Amsterdam: 2001.

Oort, Thunnis, van. "Coming up This Weekend: Ambulant Film Exhibition in the Netherlands." In *Cinema beyond the City*, edited by Judith Thissen, and Clemens Zimmermann, 149. London: British Film Institute, 2016.

Judith Thissen, en André van der Velden. "Op zoek naar de tweede helix: Over het milieubegrip en de ontrafeling van het DNA van de Nederlandse Filmcultuur." *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 21, no. 1 (2018): 19-38. <http://www.tijdschriftmediageschiedenis.nl/index.php/tmg/article/view/336>.

Thissen, Judith en Clemens Zimmermann. *Beyond the City*, edited by Judith Thissen, and Clemens Zimmermann, 1,18. London: British Film Institute, 2016.

Thissen, Judith, André Van der Velden, Thunnis Van Oort. "Over de eigenheid van de Nederlandse filmcultuur." *Leids Historisch Tijdschrift*, 24-3 (2009): 111-130.

Thissen, Judith. "Introduction: A New Approach to European Cinema History." in *Cinema Beyond the City*, edited by Judith Thissen, and Clemens Zimmermann, 1,18. London: British Film Institute, 2016.

Verkerk, M. J., et al. *Scherp gezien. Film en christelijke Filosofie*. Amsterdam: Buijten & Schipperheijn, 2011.

Online bronnen

"Christelijke Filmactie groeit nog steeds" *Zeeuwsch Dagblad*, 16 september 1958.

https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1958-09-16/edition/0/page/3?query=Christelijke%20film%20actie&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.

“Christelijke Film Actie: Het Woord.” *Zeeuwsche Kerkbode*, 14 juni, 1957.

https://krantenbankzeeland.nl/issue/zke/1957-06-14/edition/null/page/3?query=Christelijke%20film%20actie&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.

“Christelijke Film Actie Middelburg.” *Zeeuwsch Dagblad*, 3 Maart, 1956.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1956-03-03/edition/0/page/9?query=christelijke%20film%20actie%20walt%20disney>.

“Christelijke Film Actie vergaderde te Utrecht.” *Zeeuwsch Dagblad*, 20 september, 1951.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1951-09-20/edition/0/page/3?query=christelijke%20film%20actie>.

“Christelijke Filmactie wint langzaam terrein: Nog veel kloekmoedigheid nodig.” *Zeeuwsch Dagblad*, 2 april, 1957. https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1957-04-02/edition/0/page/3?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.

https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1957-04-02/edition/0/page/3?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.

Cinema Context, “Middelburg.” Bioscopen. Opgehaald op 15 juli, 2018.

<http://www.cinemacontext.nl/cgi/b/bib/bib-idx?type=boolean;sid=bc6163411bb4bab2a530400ea3fc9fe;lang=nl;c=cccbioscoop;rgn1=simple%20fields;q1=middelburg>

“De C.F.A. en de cultuurstrijd.” *Zeeuwsch Dagblad*, 27 augustus, 1947.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1947-08-27/edition/0/page/1?query=christelijke%20film%20actie>.

“De heer J. Huser 25 jaar bij P.Z.E.M.” *Zeeuwsch Dagblad*, 21 januari 1952.

https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1952-01-21/edition/0/page/3?query=%22christelijke%20film%20actie%22%20%22Vlissingen%22&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.

“Een oordeel over de film.” *Eilanden-Nieuws*, 7 maart, 1956.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/eni/1956-03-07/edition/null/page/1?query=christelijke%20film%20actie>.

“Eerste Filmtournee van ons blad is geslaagd: In 24 plaatsen werden filmavonden belegd.” *Zeeuwsch Dagblad*, 10 november, 1956. <https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1956-11-10/edition/0/page/9?query=christelijke%20film%20actie>.

Eye Film Instituut. “Nederlands(ch)e Bioscoop Bond.” Filmgeschiedenis. Geraadpleegd 20 juni 2018. <https://www.eyefilm.nl/collectie/filmgeschiedenis/artikel/nederlandsche-bioscoopbond>.

Eye Film Instituut: Filmgerelateerde archieven. “inventarislijst van het archief van het Nederlands Filminstituut. archivalia 1947-1997. collectienummer 138. Samengesteld door Piet Dirx. 18 februari 2010.

<https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVsdGRvbWFpbXmaWxtZ2VyZWxhdGVlcmRIYXJjaGlldmVufGd4OjdiNjI3Y2NmZWVhNjIOMjE>.

“Filmcentrum wil kerkelijk jaarnaal brengen: Huidige nieuws draagt teveel bij aan rooms-katholiek karakter.” *Zeeuwsch Dagblad*, 3 juli, 1958. https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1958-07-03/edition/0/page/3?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&f_issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.

“Filmprogramma’s: Het dagboek van Anne Frank.” *Provinciale Zeeuwse Courant*, 6 augustus 1959.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/1959-08-06/edition/0/page/11?query=christelijke%20film%20actie>.

KFC opgeheven: Niet uit principiële overwegingen.” *De Tijd*, 21 september, 1967.

https://www.delpher.nl/nl/kranten/view?query=%22christelijke+film+actie%22&coll=ddd&page=1&acets%5Bperiode%5D%5B%5D=2%7C20e_eeuw%7C1960-1969%7C1967%7C&identifier=ddd%3A110611464%3Ampg21%3Aa0087&resultsidentifier=ddd%3A110611464%3Ampg21%3Aa0087.

Krantenbank Zeeland. “Periodieken.” Geraadpleegd op 21 maart 2018.

<https://krantenbankzeeland.nl/periodicals>.

“Ontmoetingsbijeenkomst van de Stichting Filmcentrum.” *Film*, 1 juli, 1959. [http://film-](http://film-bioscoopbranche.nl/issue/FLM/1959-07-01/edition/null/page/17?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS)

[bioscoopbranche.nl/issue/FLM/1959-07-01/edition/null/page/17?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS](http://film-bioscoopbranche.nl/issue/FLM/1959-07-01/edition/null/page/17?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS).

“Stichting Filmcentrum Ned. Herv. Kerk.” *Zeeuwsch Dagblad*, 3 november, 1949.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1949-11-03/edition/0/page/3?query=%22stichting%20filmcentrum%22&sort=relevance&issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&issuedate%5B1%5D=1940-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS>.

“Stichting in 25 gemeenten: Snelle groei van de C.F.A.” *Zeeuwsch Dagblad*, 7 december, 1955.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/zda/1955-12-07/edition/0/page/4?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&issuedate%5B0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B100YEARS&issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS>.

“Toneel en Film: Chr. Film-Actie Zierikzee.” *Zierikzeesche Nieuwsbode*. 21 maart 1958.

<https://krantenbankzeeland.nl/issue/zni/1958-03-21/edition/0/page/10?query=%22Christelijke%20film%20actie%22&sort=relevance&issuedate%5B>

[0%5D=1900-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS&f_issuedate%5B1%5D=1950-01-01T00:00:00Z--%2B10YEARS.](https://www.krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/1954-11-12/edition/0/page/13?query=christelijke%20film%20actie)

“Uitvloeisel van geschil: Christelijke Film Actie voelt zich bedreigd: Bioscoop Bond te monopolistisch?.” *Provinciaalse Zeeuwse Courant*, 12 november, 1954.

[https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/1954-11-12/edition/0/page/13?query=christelijke%20film%20actie.](https://krantenbankzeeland.nl/issue/pzc/1954-11-12/edition/0/page/13?query=christelijke%20film%20actie)

Vrije Universiteit Amsterdam. “Historisch documentatiecentrum voor het Nederlands protestantisme (1800-heden).” Geraadpleegd op 21 maart 2018. <https://www.hdc.vu.nl/nl/index.aspx>.

Vrije Universiteit Amsterdam: Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden). “Plaatsingslijst van het archief van de Christelijke Film Actie, de Stichting Fedratie KFA/CEFA, de Stichting CEFA Filmvorming en de Stichting Cefa Filmdienst (1948-1982).”

Collectienummer 335. samengesteld door Claver Glen, en Hans Seijlhouwer. Februari 2016.

https://www.hdc.vu.nl/nl/Images/335_Christelijke_Film_Actie_tcm215-773625.pdf.

ZB: Planbureau en bibliotheek van Zeeland. “Krantenbank Zeeland.” Geraadpleegd op 21 maart 2018.

<https://www.dezb.nl/zeeland/krantenbank-zeeland.html>.

De lijst van Archivalia

Historisch Documentatiecentrum voor het Nederlands Protestantisme (1800-heden)

Archief van Christelijke Film Actie, Collectienummer 335

Doos 1

Inv. nr. 1, Statuten en huishoudelijke reglementen
Brief van De Voogd naar Van Rooden, 18 april 1956

Doos 3

Inv. nr. 15, Vergadering van het Dagelijks Bestuur op 17 november 1954
Vergadering van het Dagelijks Bestuur op 14 september 1957

Doos 4

Inv. nr. 22, Vergadering met het Hoofdbestuur en Raad van Advies op 30 december 1960
Inv. nr. 23, Algemene vergadering op 7 november 1953
Algemene vergadering op 19 maart 1955
Algemene vergadering op 30 maart 1957
Algemene vergadering op 19 oktober 1960
Vergadering van het Algemeen Bestuur op 16 februari 1957

Doos 5

Inv. nr. 28, Jaarverslag 1949-1951
Jaarverslag 1952
Jaarverslag 1953
Jaarverslag 1954
Jaarverslag 1955
Openingstoespraak jaarverslag 1955
Jaarverslag 1956
Openingstoespraak jaarverslag 1956
Jaarverslag 1957
Jaarverslag 1958
Openingstoespraak jaarverslag 1958

Doos 6

Inv. nr. 34, Brief van Secretaris naar afdeling Middelburg op 3 januari 1949
Brief van Secretaris naar afdeling Middelburg op 21 juli 1949

Inv. nr. 35, Brief van Secretaris naar afdeling Kamperland op 20 november 1954
Brief van Secretaris naar de Besturen van alle afdelingen op 23 april 1954

Inv. nr. 36, Brief van Secretaris naar afdeling Baarland 12 maart 1955
Brief van Secretaris naar Goes op 18 mei 1955
Maandelijkse orgaan Christelijke Film Actie Rotterdam in november 1955

Inv. nr. 37, Brief van Ministerie Economische zaken op 14 augustus 1956
Brief van Secretaris naar afdeling Krabbendijke 25 oktober 1956
Brief van Secretaris naar afdeling Stavenisse op 27 oktober 1956

Brief van Secretaris naar afdeling Wemeldinge op 27 oktober 1956

Doos 14

inv.nr. 84, Mededelingen Christelijke Pers op 6 november 1953

Rapport filmdienst van 5 mei 1954

Doos 19

Inv.nr. 130, Filmlijst en leveringsvoorwaarden uit 1957

Bijlage 1: Overzicht van de krantenartikelen uit de Krantenbank van Zeeland

Datum van publicatie:	Titel:	Onderwerp:	Krant:
28-06-46	De bioscoop als monsterkapel der massa en haard van z	Algemeen: Gereformeerd oordeel over film	Zeeuwsche Kerkbode
27-08-47	De C.F.A. en de cultuurstrijd	Algemeen: Gereformeerd oordeel over film	Zeeuwsch Dagblad
07-02-50	Cefa krijgt zendtijd	Algemeen: Zendtijd	Trouw
18-09-51	Algemene vergadering landelijk CFA	Algemeen: landelijke vergadering Utrecht	Trouw
20-09-51	Christelijke Film Actie vergadert te Utrecht	Algemeen: landelijke vergadering Utrecht	Zeeuwsch Dagblad
12-11-54	Christelijke Film actie voelt zich bedreigt	Algemeen: concurrentiestrijd	Provinciaalse Zeeuwsche Courant
06-09-55	Christelijke Film Actie	Algemeen: Eerste Nederlandse Film (De la	Telegraaf
07-12-55	Snelle groei van de CFA	Algemeen: Beschrijving organisatie/activit	Zeeuwsch Dagblad
07-03-56	Een oordeel over film	Algemeen: Gereformeerd oordeel over film	Eilanden-Nieuws
02-04-57	Christelijke Film Actie wint langzaam terrein	Algemeen: Beschrijving organisatie/activit	Zeeuwsch Dagblad
03-01-58	Tip om 't nieuwe jaar te beginnen	Algemeen: Beschrijving organisatie/activit	Trouw
20-03-58	Donateursvergadering C.F.A	Algemeen: Donateursvergadering	Nieuwsblad van het Noorden
20-08-58	Integendeel, wat voor de wereld dwaas is, heeft god uit	Algemeen: CFA en de evangelische boodsc	Zeeuwsch Dagblad
09-09-58	Cefa brengt vijftien nieuwe films	Algemeen: Beschrijving organisatie/activit	Zeeuwsch Dagblad
16-09-58	Christelijke Film Actie groeit nog steeds	Algemeen: Beschrijving organisatie/activit	Zeeuwsch Dagblad
21-09-67	K.F.A. opgeheven	Algemeen: CFA samengevoegd	De Tijd
03-07-58	Filmcentrum wil kerkelijk journal brengen	Filmcentrum: samenwerken met CFA	Zeeuwsch Dagblad
01-07-59	Ontmoetingsbijeenkomst van de stichting Filmcentrum	Filmcentrum: samenwerken met CFA	Film
18-10-57	Cefa richtte zich tot jeugd	Leeuwarden: Algemeen	Friese Koerier
28-07-50	Christelijke Film Actie: Mijnheer de Gouvernante	Middelburg advertentie (schouwborg)	De Faam
17-03-55	Filmprogramma's: Maarten Luther	Middelburg advertentie (Electrobioscoop)	Provinciaalse Zeeuwsche Courant
03-03-56	Christelijke Film Actie Middelburg: Viert tweede Lustru	Middelburg tekst: beschrijving ontwikkelin	Provinciaalse Zeeuwsche Courant
14-06-57	Christelijke Film Actie: Het woord	Middelburg advertentie (schouwborg)	Zeeuwsche Kerkbode
06-08-59	Filmprogramma's: Het dagboek van Anne Frank	Middelburg advertentie (Electrobioscoop)	Provinciaalse Zeeuwsche Courant
01-01-58	Beslissing Ledenraad	NBB: rechtelijkgeschil tussen NBB en CFA	Film
08-11-58	Levering filmjournaal aan CeFA weer gestaakt	rechtelijkgeschil tussen Haghefilm en CFA	Provinciaalse Zeeuwsche Courant
01-01-59	Beslissing Ledenraad	NBB: rechtelijkgeschil tussen NBB en CFA	Film
14-03-51	Omstreden film	Vlissingen: afkeur jegens Katholieke film a	De Stem
11-11-55	Een film met een bijbelse boodschap	Zeeland: Filmrecentie: Ik ben met U	Zeeuwsche Kerkbode
10-11-56	Eerste filmtournee van ons blad is geslaagd	Zeeland: Filmtournee	Zeeuwsch Dagblad
20-10-55	N.V. De concertzaal - Zierikzee: Verloren grenzen	Zierikzee advertentie (Concertzaal)	Zierikzeesche Nieuwsbode
21-03-58	Toneel en film - CFA Zierikzee	Zierikzee filmrecentie	Zierikzeesche Nieuwsbode
24-10-58	Zierikzee: De grote beslissing	Zierikzee filmrecentie	Zierikzeesche Nieuwsbode
01-09-60	Extra voorstellingen - CFA Zierikzee	Zierikzee advertentie (ver.gebouw 't vrije	Zierikzeesche Nieuwsbode